

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І.І.МЕЧНИКОВА

ШАПОЧКІНА ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 811.112.2'366.57'01

**ТИПОЛОГІЯ КАТЕГОРІЇ СТАНУ
У ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ
(IV - XIII ст.)**

Спеціальність
10.02.04 – германські мови

РЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Одеса–2026

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі германської філології факультету романо-германської філології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант

доктор філологічних наук, професор
Буніятова Ізабелла Рафаїлівна,
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка, професор
кафедри лінгвістики та перекладу.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Андрейчук Надія Іванівна
Львівський національний університет
імені Івана Франка, професор
кафедри перекладознавства і контрастивної
лінгвістики імені Григорія Кочура;

доктор філологічних наук, професор
Потапенко Сергій Іванович,
Київський національний лінгвістичний
університет, професор кафедри
англійської філології і філософії мови;

доктор філологічних наук, професор
Приходько Анатолій Миколайович
Національний університет «Запорізька
політехніка», професор кафедри
іноземної філології та перекладу.

Захист відбудеться «01» жовтня 2026 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.051.02 в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова за адресою: 65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. 166.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за адресою: 65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 24.

Автореферат розіслано «31» серпня 2026 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О.П. Матузкова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферовану дисертацію присвячено становленню категорії стану (далі КС) у давньогерманських мовах. Досліджувана категорія є однією з дискусійних і неоднозначно інтерпретованих через суперечливість її природи. Про це неодноразово зазначалось у працях вітчизняних і зарубіжних германістів, а саме, В.фон Гумбольдта (історія розвитку морфологічних категорій), Н. Андрейчук (морфологічні константи в історії германських мов), К. Бругмана (становна парадигма германських мов), І.Буніятової (становлення складного речення в давньогерманських мовах), Т.Городілової (еволюція негативних конструкцій у німецькій мові), Б. Дельбрюка (типологія германських морфологічних підсистем), Ю.Жлуктенка (морфологія та синтаксис давньогерманських мов), В.Жуковської (концептуально-методологічні засади граматики конструкцій), Л.Калитюк (категорія рівнозначності в давньогерманських мовах), М. Полховської (феномен КС дієслова), С. Потапенка (динаміка розвитку морфо-синтаксичних конструкцій німецької мови), А.Приходька (лексико-граматичні аспекти історичного розвитку німецької мови) та ін. Розбіжність у розумінні природи КС полягає в її опозиційності, багатоаспектності, полісемантичності й змістовій незавершеності. Згідно з Ю.Жлуктенком, КС актуалізує відношення дії, вираженої дієсловом, спрямованої до дії суб'єкта, який може позначати виконавця дії (ACTIV), зазнавати дію на собі, бути носієм ознаки дії стороннього діяча (PASSIV) або бути об'єктом власної дії (MEDIOPASSIV чи MEDIUM або REFLEXIV). У лінгвістичній спільноті існує брак консенсусу щодо граматичного статусу цієї категорії через її подвійну природу, оскільки семантика дієслівних форм стану виходить за межі морфології і сконцентрована в лексичній сфері. Проте становими формами можуть виступати і їхні субститути, зокрема PRTCPL II (у західногерманському мовному ареалі) та медіопасивні дієслова IV класу з основою на *-nan* (у готто-скандинавському мовному ареалі). У викладі нашого матеріалу застосовано концепцію І. Буніятової, відповідно до якої зміни, що відбуваються у відкритих діяхронних системах, є результатом перетворень, яких історично зазнають питомі мовні одиниці. Дотримання принципу історизму у вивченні КС, а отже, розуміння плинності її формальних маркерів дає змогу відтворити шляхи становлення цієї категорії від прагерманського стану до завершення давнього періоду історії всіх досліджуваних германських мов. Важливим при цьому є дотримання системного підходу, врахування інтра- та екстралінгвальних чинників у розвитку цих мов.

Гене́за КС давньогерманських мов вимагає ґрунтового вивчення з погляду виявлення її сутнісних характеристик у пам'ятках писемності IV–XIII ст. **Актуальність** дослідження КС в давньогерманських мовах зумовлена необхідністю виявлення закономірностей її становлення та еволюції в контексті історичної динаміки граматичної системи германських мов, а також переосмислення механізмів формування морфологічних і лексико-граматичних засобів її вираження. Запропоновано розширене трактування становлення категорії стану – від лексичного до лексико-граматичного рівня, що ґрунтується на її реконструкції у прагерманський період. КС розглянуто під новим кутом зору як динамічний процес переходу від лексичної до лексико-граматичної організації. Врахування основних

принципів теорії мовних змін, а саме аналогії, реінтерпретації, елімінації надлишкових елементів, тиску мовної системи та принципу множинності, дає змогу реконструювати прототипи досліджуваної категорії у прагерманський період, визначити її спільне ядро та периферію. Такий підхід уможлиблює виокремлення опозиції категорійних маркерів у двох основних ареалах — західногерманському та гото-скандинавському.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри германської філології факультету романо-германської філології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. Проблематика дисертації належить до кола питань, досліджуваних згідно з науковою темою «Мова, література, переклад: від дескриптивних до системно-структурних досліджень» (номер державної реєстрації №0111U007698, 2011–2016 рр.); з науковою темою «Розвиток європейських мов і літератур у контексті міжкультурної комунікації» (номер державної реєстрації №0116U00660, 2016–2021 рр.), а також у межах наукової теми кафедри германської філології факультету романо-германської філології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Цифрова трансформаційна лінгвістика та міжкультурна комунікація у романо-германських мовах», (номер державної реєстрації №0123U102796, 2023–2028 рр.). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 8 від 23.02.2016 р.).

Мета роботи – визначити шляхи становлення лексико-граматичної КС у германських мовах IV–XIII ст., виявити сукупність вербальних показників досліджуваної категорії у межах західногерманського та гото-скандинавського мовних ареалів на засадах положення про діяхронію.

Робоча гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що КС давньогерманських мов є результатом історичної систематизації первісно неоднорідних засобів вираження сем становості. Її становлення відбувалося в діяхронії як процес формування структурно-семантичної єдності, у межах якої продуктивні моделі закріплювалися, а надлишкові та дублетні засоби поступово елімінувалися. Унаслідок цього відбувалася перебудова співвідношення між морфологічними, лексико-граматичними та аналітичними засобами і формувалася системно організована парадигма КС.

Мета дослідження передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити основні підходи до пояснення природи КС у контексті новітніх здобутків сучасних гуманітарних студій;
- окреслити шляхи становлення КС від дописемного періоду германських мов до завершення раннього етапу їхньої історії (IV–XIII ст.) з урахуванням лінгвальних та екстралінгвальних чинників;
- виявити особливості оформлення лексико-граматичних показників у германських мовах досліджуваного періоду;
- реконструювати прототипи станових пракатегорійних конструкцій у германських мовах IV–XIII ст.;
- відтворити динаміку розвитку рефлексів станових конструкцій у германських мовах IV–XIII ст.;

- розкрити подібності й розбіжності лексико-граматичних засобів актуалізації КС у західногерманському і готто-скандинавському ареалах;
- схарактеризувати основні рушійні механізми становлення лексико-граматичної КС у давньогерманських мовах;
- сформулювати сутність КС як розмитої множини її лексико-граматичних показників;
- ідентифікувати ядро станової пракаатегорійної конструкції давньогерманських мов;
- установити константу станових пракаатегорійних конструкцій давньогерманських мов у межах опозиції західногерманського та готто-скандинавського ареалів.

Об'єктом дослідження є лексико-граматична КС у германських мовах IV–XIII ст., а **предметом дослідження** є відтворення еволюційного шляху КС та лексико-граматичні засоби її реалізації в германських мовах IV–XIII ст.

Джерельну базу дослідження становлять Vulfila Bible (IV ст.), Heliand (IX ст.), Poetic Edda (X–XIII ст.), Hildebrandslied, Ludwigslied, Muspilli, Georgslied, Otfrieds Evangelienbuch (IX–XI ст.), Nibelungenlied (XII–XIII ст.) та Beowulf (VIII–XI ст.). Хронологічні межі дослідження – IV–XIII ст. – обрано тому, що цей період охоплює не окремий синхронний зріз, а весь доступний за писемними джерелами етап становлення станової парадигми – від її ранніх, синкретичних виявів у готській мові IV ст. до структурної диференціації та функційного переоформлення станових засобів у пам'ятках XII–XIII ст. **Фактичний матеріал** сформовано на основі суцільної вибірки станових конструкцій із зазначених пам'яток. Із 206 збережених текстових фрагментів, що охоплюють 8884 строфи, виокремлено 9031 станову пракаатегорійну конструкцію, які становлять емпіричну основу дослідження динаміки станової системи давньогерманських мов.

Для досягнення визначеної мети та реалізації завдань дисертаційної роботи застосовано **комплексну методику дослідження**, що поєднує загальнонаукові (аналіз, синтез, індукцію, дедукцію) та спеціальні лінгвістичні методи, добір яких зумовлений специфікою германського писемного мовлення IV–XIII ст., характером досліджуваного мовного матеріалу та ареальною диференціацією давньогерманських мов.

Методологічну основу дослідження становить поєднання діяхронного, порівняльно-історичного, структурно-семантичного підходів, що уможливорює комплексне відтворення еволюції КС з урахуванням взаємодії мовних явищ різних рівнів. *Діяхронний підхід* дає змогу простежити становлення КС від прагерманського періоду до завершення давньогерманського етапу, подає *status quo* КС у сучасних германських мовах як рефлекс діяхронного розвитку (К. Бругман, В. фон Гумбольдт, Е. Даль, Б.Дельбрюк, Б. Комрі), тоді як *порівняльно-історичний підхід* (Ю.Жлуктенко, В.Левицький, Г.Почепцов) забезпечує порівняння станових явищ у споріднених мовах та реконструкцію їхніх спільних прототипів. *Структурно-семантичний підхід* (М.Бабінські, Й.Вебер, Л.Верріті, М.Гаммершлаг, К. Гранаф, Т. Зальцман, П.Крейвські, Д. Кеткарт, А.Ротмайр, Н.Ханикіна, Р. Шаден) спрямовано на встановлення взаємозв'язку формально-структурних і семантичних характеристик станових конструкцій, а *конструкційний* (С.Потапенко, Ч. Філлмор) –

на виявлення специфіки функціонування первісних пракатегорійних станових конструкцій.

*Теоретико-методологічну основу роботи становлять положення порівняльної граматики германських мов (Ю. Жлуктенко, В. Левицький, Г.Почепцов) та основні положення історичної лінгвістики і теорії мовних змін. Відтворення еволюційних процесів у парадигмі КС ґрунтується на розумінні мови як динамічної системи, у якій зміни на одному рівні можуть спричиняти перебудову на інших рівнях мовної структури. Для пояснення механізмів становлення та розвитку КС застосовано такі принципи: *принцип реінтерпретації* (Дж. Байбі, Д.Лайтфут, Г.Ленекер, Д. Мінкова, Е. Траугот, П. Хоппер), який використано для пояснення переосмислення первісних станових показників та їхнього поступового переходу від лексичного до лексико-граматичного рівня; *принцип одностороннього руху* (Р. Ласс), відповідно до якого простежено послідовний розвиток мовних засобів від менш граматиалізованих до більш граматиалізованих форм вираження станових значень; *принцип аналогії* (Г.Пауль), використаний для пояснення системної перебудови та вирівнювання станової парадигми давньогерманських мов; *принцип тиску мовної системи* (М.Бозоуїта, Д. Деннісон, Т.Кроулі, Р. Хогг), який дає змогу пояснити структурну перебудову КС в умовах нестабільності та взаємодії конкуруючих засобів її вираження; *принцип елімінації надлишкових мовних явищ* (І.Буніятова, Т.Городілова) – для опису процесів оптимізації у становій парадигмі давньогерманських мов; *принцип «розмитості множини»* (Л. Дюбуа, Л.Задек, П.Мухурі, Т. Сет, А. Прад), застосований для опису нечітких меж між функційно-семантичними різновидами стану та асиметричного характеру станової опозиції.*

Поряд із зазначеними принципами враховано теоретичні положення *теорії мовних змін* (С. Аллен, Т. Невалайнен, Д. Мінкова, Е. Траугот, А. Шлейхер), що дали змогу розглядати сучасний стан станових категорій як результат тривалих історичних трансформацій і виявити витoki сучасних засобів вираження КС у попередніх етапах розвитку германських мов.

Порівняльно-історичний метод застосовано для порівняння станових явищ у готській, давньоанглійській, давньосаксонській, давньовірхньонімецькій та давньоісландській мовах, встановлення спільних і диференційних рис їхнього розвитку та реконструкції прототипів станових конструкцій. У межах цього методу використано *прийом історичної реконструкції* (Б.Йозеф, В.Крогман, Т. Кляйн, Д.Рінге, А. Тейлор, Х. Хокк, В. Шмідт, В. Шредер), який уможливив відтворення праформ, структурних моделей і пракатегорійних станових конструкцій та визначення закономірностей їхньої подальшої трансформації.

Структурно-семантичний метод (Дж.Буша, Р.Кінлі, М.Котін, Г. Хельбіг) застосовано для комплексного аналізу станових конструкцій, дібраних із давньогерманських писемних пам'яток, з метою встановлення взаємозв'язку їхньої формальної організації та семантичного наповнення. Його використання дало змогу визначити джерела формування лексико-граматичної КС, встановити її структурно-семантичні характеристики та виявити ареальні подібності й відмінності.

Конструкційний метод (С. Потапенко, Ч. Філлмор) використано для визначення структурних і функційно-семантичних особливостей первісних

пракатегорійних станових конструкцій та встановлення закономірностей їхнього функціонування в давньогерманських мовах IV–XIII ст.

Поліситуативний метод аналізу (М. Бабінські, Й. Вебер, Л. Верріті, М.Гаммершлаг, К. Гранаф, Т. Зальцман, П. Крейвські, Д. Кеткерт, А. Ротмайр, Н.Ханикіна, Р. Шаден) застосовано для виявлення та систематизації сем становості, представлених у різних ситуативних конфігураціях, а також для інвентаризації варіантів семантичної моделі станової пракатегорійної конструкції та встановлення взаємозв'язків між її центральними й периферійними компонентами.

Кількісний метод використано для встановлення частотності функціонування станових пракатегорійних конструкцій, визначення їхньої питомої ваги та кількісного співвідношення різних моделей вираження станових значень. *Метод моделювання* застосовано для реконструкції та репрезентації структурної організації КС, побудови структурних моделей станових конструкцій, а також відтворення семантичної моделі СПК. Для формування та систематизації матеріальної бази дослідження застосовано *прийом суцільної вибірки*, що забезпечив репрезентативність фактичного матеріалу та уможливив його подальший структурно-семантичний і кількісний аналіз.

Запропонована методика передбачає послідовне поєднання методологічних підходів, теоретичних принципів, загальнонаукових і спеціальних лінгвістичних методів, а також конкретних дослідницьких прийомів, що забезпечує комплексне відтворення процесу становлення КС – від її прагерманських прототипів до функціонування станових моделей у давньогерманських мовах IV–XIII ст. Така методологічна організація дає змогу простежити механізми реінтерпретації первісних показників стану, їхньої граматикизації, системної перебудови та формування асиметричної станової опозиції, а також виявити спільне ядро й ареальну специфіку КС у давньогерманських мовах.

Наукова новизна дисертації полягає у започаткуванні *нового наукового напрямку дослідження – становлення КС із прагерманського періоду до завершення давньогерманського у процесі реінтерпретації первісних показників стану від лексичних до лексико-граматичних*. Запропонований напрям дає змогу розглядати генезу КС не як одномоментне формування граматичної категорії, а як поступовий процес граматикизації (шлях від лексичних до лексико-граматичних показників стану), диференціації синкретичних станових значень і становлення асиметричної системи морфо-синтаксичних опозицій. КС постає як лексико-граматична категорія дієслова, вербалізована морфологічними засобами (афіксами, дієслівними формами, аналітичними конструкціями тощо). У контексті дослідження відтворено еволюцію лексико-граматичних показників КС від прагерманського стану до моделей IV–XIII ст., визначено їхню роль у формуванні асиметричних опозицій *ACTIV*, *MEDIOPASSIV*, *INERTIV* та *REFLEXIV*.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше схарактеризовано природу КС у контексті *розмитої множини* з урахуванням здобутків гуманітарних студій XIX–XXI ст.; запропоновано термін – **станова пракатегорійна конструкція** (далі – СПК); відтворено динаміку розвитку *рефлексів* станових пракатегорійних конструкцій у готській, давньо- ісландській, німецькій, саксонській та англійській

мовах; реконструйовано прадавні станові пракатегорійні конструкції; розкрито подібність та розбіжність засобів експлікації КС у двох мовних ареалах, західногерманському і гото-скандинавському; відтворено *семантичну модель* станової пракатегорійної конструкції давньогерманських мов, де центром є дієслово стану; окреслено шляхи становлення КС від дописемного періоду історії германських мов до раннього етапу їхнього розвитку (IV–XIII ст.) з урахуванням лінгвальних та екстралінгвальних чинників формування її морфо-синтаксичних показників; встановлено *константу* давньогерманських станових конструкцій давньогерманських мов у межах історичної опозиції західногерманського та гото-скандинавського ареалів

Теоретична цінність роботи зумовлена новим підходом до проблеми розвитку КС у германських мовах. Результати дослідження є внеском у порівняльну граматику германських мов, загальне й германське мовознавство. Виявлення шляхів розвитку КС та джерел її формування сприяє подальшій розбудові теорії універсалій, мовних змін і варіативності мовних одиниць. Системний підхід до досліджуваних фактів уможливив пояснення певних відхилень від первісних напрямків розвитку КС і тим самим сприяв розкриттю взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників мовного розвитку. Запропонована методика, результати та висновки реферованого дослідження можуть бути використані в подальших теоретичних розробках не тільки з історичної морфології, а й у працях із проблематики теорії розвитку мовних систем.

Практичне значення отриманих результатів дослідження визначено можливістю їх використання у навчальному процесі, а саме: у лекційних курсах і на практичних заняттях з історії германських мов, теоретичної граматики, лексикології, у спеціальних семінарах з історичної лінгвістики, а також у підготовці наукових кваліфікаційних робіт різного рівня. Положення дисертації можуть бути використані для укладання підручників і навчальних посібників з історії германських мов, морфології. Застосування отриманих результатів сприятиме розробці сучасних навчальних ресурсів і підручників з історичної граматики та теорії мовного розвитку.

Апробація здійснена на таких наукових міжнародних та загальноукраїнських конференціях, а саме: Наукова конференція «Сучасна філологія: теорія і практика» (м. Одеса, 2016); Міжнародна науково-практична конференція «Чинники розвитку філологічних наук у XXI столітті» (м. Херсон, 2016); Всеукраїнська науково-практична конференція «Гуманітарні, природничі та точні науки як фундамент суспільного розвитку» (м. Харків, 2017); Наукова конференція «Science and Education a New Dimension» (м. Будапешт, 2017); Міжнародна конференція «Key Issues of Education and Sciences: Delevompert Prospects for Ukraine and Poland» (Республіка Польща, Сталова Воля, 2018); Міжнародна науково-практична конференція «Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем» (Україна, м. Запоріжжя, 2019); Міжнародна конференція «Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects» (Німеччина, м. Берлін, 2022); Міжнародна наукова конференція «Science, trends and perspectives of development» (м. Будапешт, Угорщина, 2022).

Результати дослідження обговорювалися на щорічних звітних конференціях професорсько-викладацького колективу Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (2016–2026 рр.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 34 наукові праці: 1 монографія «Типологія категорії стану в германських мовах» – 12,5 др. арк.; 5 наукометричних статей – 1 стаття у базі даних Scopus та 4 статті – у базі даних Web of Science Core Collection, 14 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України; 2 статті – у наукових виданнях інших держав; 12 публікацій, у яких додатково висвітлено результати дисертації.

Структура та обсяг роботи. Структурно робота складається з анотації, змісту, вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури, трьох додатків. Обсяг основного тексту дисертації – 409 сторінок, загальний обсяг роботи разом з бібліографією та списком джерел ілюстративного матеріалу становить 465 сторінок. Список використаної літератури містить 445 позицій, з них 250 – джерела іноземними мовами (англійська, німецька, польська та ін.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дисертаційної проблематики, сформульовано мету й основні завдання роботи та робочу гіпотезу, представлено об'єкт і предмет дослідницької уваги, подано інформацію про джерельну базу та фактичний матеріал, презентовано методологійний апарат, визначено наукову новизну, теоретичне значення та практичну цінність дослідження, наведено відомості про апробацію отриманих результатів, структуру роботи.

У **розділі I «Граматична категорія стану в гуманітарних студіях»** проаналізовано наявні підходи до інтерпретації КС у філософії, психології, сучасній лінгвістиці, історичній германістиці та окреслено методику її дослідження. У філософській традиції стан визначено як активну, процесуальну або результативну дію, що спрямована на об'єкт і відображає специфічну форму буття, яка фіксує момент стійкості у зміні матеріальних явищ (Аристотель, К.Вівег, Ф.Гегель, Р.Декарт, В.Жадько, І.Кант Й.Томіда, Н.Станг, Р.Фрозе, С.Штеллінгер). У дисертації розглянуто концепції граматичного статусу КС: універсальну теорію стану та теорію станової діатези М. Кочергана, дихотомію «активність vs пасивність» І. Вихованця, морфологічні трактування граматик нового часу. Завдяки *прийому порівняльно-історичної реконструкції* (Дж. Байбі, О. Бегагель, Х.Брінкман, Ю. Жлуктенко, О.Межов, Б. Німчук, Р.Перкінс, В. Пальюка, М.Полховська, Е. Траугот, П.Хоппер) та *діахронного підходу* (В. фон Гумбольдт, Е. Даль, Б.Комрі) стан розглянуто як категорію дієслова, що вербалізує суб'єктно-об'єктні відношення через взаємодію реального діяча та граматичного підмета. За концепцією молодограматиків (К.Бругман, Б. Дельбрюк, Г.Пауль, Дж. Шмідт) становлення граматичної КС здійснено через флексивні й аналітичні форми ACTIV і MEDIOPASSIV, що реалізуються як у складних описових конструкціях, так і у простих дієслівних формах (нім. *Verbum finitum*) із медіопасивними чи особовими формантами.

Методика дослідження становлення КС у давньогерманських мовах передбачає послідовну реалізацію низки етапів. На **першому етапі** визначено

методологічну базу, загальнонаукові й лінгвістичні методи дослідження, за допомогою яких дібрано емпіричний матеріал, окреслено його межі та хронологію.

На **другому етапі** здійснено добір емпіричного матеріалу, специфіка якого визначається діахронною плинністю, ареальною диференційованістю та жанровою різноманітністю. Матеріал охоплює пам'ятки IV–XIII ст. (*Codex Argenteus*, *Edda*, *Heliand*, *Tatian*, *Beowulf* та ін.), що дає змогу простежити генезу й еволюцію КС у готсько-скандинавському та західногерманському ареалах. Формально-морфологічна обмеженість і семантична відкритість матеріалу зумовили аналіз не лише граматичних форм, а й структурно-семантичних еквівалентів. Корпус використано для історичної реконструкції, кількісного та семантичного аналізу, а також верифікації теоретичних моделей. Дібраний матеріал характеризується хронологічною тяглістю, діалектною варіативністю, жанровою широтою та комплексністю аналізу.

На **третьому етапі** здійснено морфологічний аналіз лінгвістичного матеріалу, що охоплював чотири послідовні процедури: 1) формування корпусу – добір текстів для кожної мови, створення бази даних і виокремлення дієслівних форм, що репрезентують станові значення: активні, інертивні, рефлексивні, медіопасивні (напр., двн.-ісл.: *verða* «ставати», зворотні форми на *-sk*: *hann hræðisk* «він боїться»); 2) виявлення рефлексів і маркування морфологічних категорій – фіксація кореня, основи, афіксів, суфіксів, часу, способу, особи й числа; систематизація форм за типами КС та визначення їхніх морфологічних маркерів (*-nan* у готській, *-sk* у давньоісландській, AUX + PRTCPL II у західногерманських мовах); 3) контекстуальний аналіз – встановлення залежності станової семантики від контексту та виявлення випадків, коли одна морфологічна форма може реалізувати різні станові значення (морфологічний маркер може вербалізувати різні стани, напр., двн.-ісл.: *hann drepr sik* може бути «він вбиває себе» (зворотний) або «він гине» (інертивний); 4) порівняльний морфологічний аналіз – виявлення спадкових форм, рефлексів та інновацій, а також діахронної тенденції переходу від синтетичних до аналітичних моделей за ареальним принципом.

На **четвертому етапі** здійснено лексико-граматичний аналіз емпіричного матеріалу, що охоплював виокремлення лексичних одиниць із маркерами становості та визначення дієслів, потенційно здатних виражати станові значення; визначення лексико-граматичних показників КС – часу, виду, способу, особи, числа та типу стану (ACTIV, INERTIV, REFLEXIV, MEDIOPASSIV, AUX + PRTCPL II); контекстуальний аналіз – встановлення взаємодії лексичного значення дієслова та його станової функції; систематизацію лексико-граматичних ознак КС у зведених таблицях; порівняльний аналіз – виявлення спільних закономірностей, відмінностей, а також збереження спадкових і появи інноваційних маркерів КС. Наведемо приклад лексико-граматичного аналізу таких конструкцій: СПК із сильними дієсловами IV класу з основою на *-nan*, напр., гот.: *Iþ þata barn wohs jah swinþnoda ahminus fullnands* (L.II,40) – «і дитина росла й укріплювалася, наповнювалася духом»: лексичний рівень: дієслово *wahs* (від *wahs/waisan*, «рости») – IV клас сильних дієслів; *swinþnoda* – похідне від *swinþnan* («укріплюватися»); граматичний рівень: форми AORIST/PRET, середній стан (*-nan*), який виражає інхоативність (початок

процесу) та зміни стану; функція: конструкція описує природний, спонтанний розвиток суб'єкта (*pata barn*) без активного агенса.

На **п'ятому етапі** здійснено структурний аналіз емпіричного матеріалу, визначено одиницю аналізу – реліктові конструкції із семами становості, що репрезентують ACTIV, INERTIV, REFLEXIV, MEDIOPASSIV та перифрастичні моделі AUX + PRTCPL II; виокремлено структурні компоненти СПК – суб'єкт, дія, об'єкт/пацієнс, стан або його зміна та контекстуальні маркери; здійснено структурне кодування за моделлю SUBJ → VERB → OBJ / STATE та визначено тип конструкції – активний, рефлексивний, медіопасивний; проведено категоризацію СПК за функційними типами КС: ACTIV, INERTIV, REFLEXIV, MEDIOPASSIV; здійснено контекстуальну інтерпретацію, що дала змогу встановити вплив жанру, стилю та комунікативної функції тексту на реалізацію станових значень.

На **шостому етапі** реалізовано суцільну вибірку емпіричного матеріалу. Для вибірки було обрано 10 різножанрових давньогерманських творів, генеральна сукупність 207 збережених фрагментів (8884 загальна кількість строф, із них: 4430 строф налічує західногерманський ареал та 4454 строфи – гото-скандинавський ареал), із яких виокремлено загальну кількість 9031 СПК, а саме: СПК ACTIV 5287, INERTIV 1478, REFLEXIV 1062, MEDIOPASSIV 97, AUX+ PRTCPL II 1107. По ареалах фіксуємо таку частотність уживання СПК: а) гото-скандинавський мовний ареал: СПК ACTIV 2827, INERTIV 632, REFLEXIV 429, MEDIOPASSIV 97, AUX+ PRTCPL II 414; б) західногерманський мовний ареал: 2460 СПК ACTIV, 846 СПК INERTIV, 633 СПК REFLEXIV, 0 СПК MEDIOPASSIV та 693 СПК AUX «бути/ставати»+PRTCPL II, (рис.1):

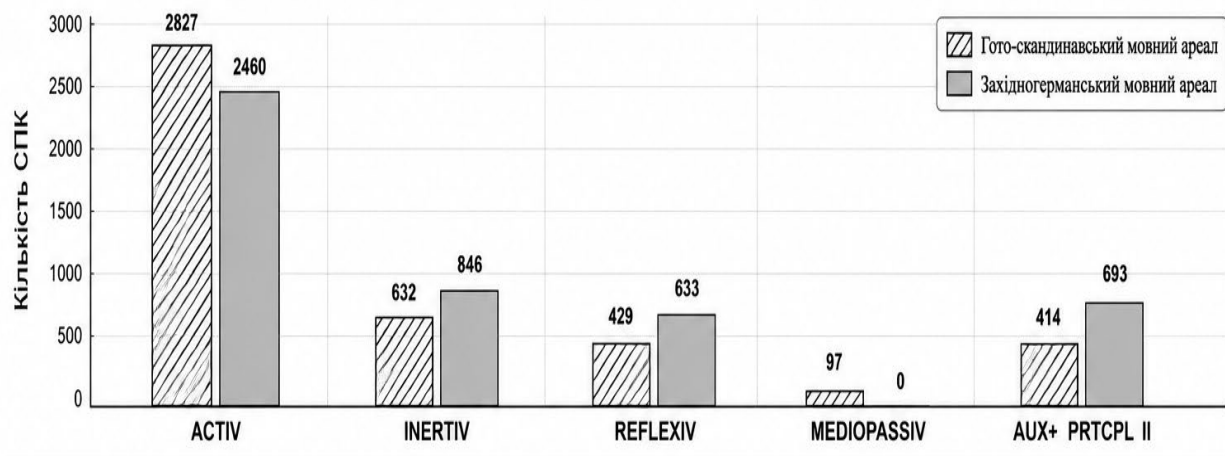

Рисунок 1. Порівняння кількісних показників СПК по ареалах

Рис.1 декларує, що в обох мовних ареалах спостерігається переважання ACTIV, що підкреслює провідну роль дії агенса в давньогерманських текстах. INERTIV та REFLEXIV фіксуються частіше в західногерманських матеріалах порівняно з гото-скандинавськими. MEDIOPASSIV виявлено виключно в гото-

скандинавському ареалі, тоді як західногерманський ареал його не містить. Конструкції типу «бути/ставати» + PRTCPL II наявні в обох ареалах, водночас їхня частотність у західногерманських текстах є вищою, що свідчить про ширше використання цих форм для позначення процесуальної або результативної сем.

На **сьомому етапі** застосовано принцип розмитості множини (*fuzzy sets*) для моделювання градаційної природи КС. Такий підхід дав змогу кількісно визначити ядро, периферію та проміжну зону КС і виявити ступінь наближення конструкцій до АКТИВ або ПАСИВ залежно від їхньої перехідності. Узагальнену модель представлено як триплет $S = \{(v, \mu_A(v), \mu_P(v)) \mid v \in V\}$. Приклади реалізації: (а) повністю перехідні дієслова ($Tr(v) = 1$), напр., днн.-верхн.-нім.: *gihorta* «почути» – *Ik gihorta ðat seggen* (*Hildebrandslied*, 1) – «Я почув таку розповідь» → $\mu_A=1$; (б) повністю неперехідні дієслова ($Tr(v) = 0$, напр., днн.-сакс.: *farian* «йти» – *thar he farod* (*Heliand*, ряд. 1320) – «там він ішов» → $\mu_P \approx 1$; (с) проміжні дієслова ($Tr(v) \approx 0,5$), напр., днн.-ісл.: *brotna* «ламатися» – *tréð brotnaði* – «дерево зламалося» (*Edda*) → $\mu_A \approx 0,5$ та $\mu_P \approx 0,5$.

На **восьмому етапі** здійснено *структурно-семантичний аналіз СПК*. Процедура аналізу давньогерманських СПК за структурно-семантичною ознакою ґрунтується на визначенні ядра СПК, яким виступає дієслово стану. Таке дієслово виконує функцію смислового центру і транслює різні семи становості: стан екзистенції, стан емоцій та ментальний стан. Для аналізу здійснено послідовну ідентифікацію типу семантики, далі розглядаємо контекст функціонування конструкції, а потім визначаємо її місце у структурі КС. Ця процедура дає підстави дослідити різні рівні становості в межах макро- та мікрогруп, визначити ядро конструкції та дослідити її семантичні варіації у різних давньогерманських мовах.

Завершальний етап містить установлення *константи дослідження* – наявності асиметричної опозиції між АКТИВ та СПК давньогерманських мов у межах західногерманського та готто-скандинавського ареалів. У процесі історичного розвитку парадигми КС давньогерманських мов зазнали змін, сам принцип розрізнення АКТИВ та ПАСИВ був стабільним, константним у всіх періодах мовного розвитку, зокрема й у давньогерманський період: 1) готська мова – АКТИВ vs MEDIOPASSIV на *-da, -ida* та АКТИВ vs дієслова IV класу із основою на *-nan* і конструкцій із копулою *wairþan/ wisan* + PRTCPL II; 2) давньоісландська мова – розгалужена парадигма первісної форми REFLEXIV, якій протистояв АКТИВ, а також АКТИВ vs конструкцій із AUX *verða/ vera* + PRTCPL II; 3) давньоанглійська мова – асиметрична опозиція АКТИВ по відношенню до конструкцій із медіопасивними реліктами *hattan/ hatton* та конструкцій *weorþan/bēōn (wesan)* + PRTCPL II; 4) давньовірхньонімецька мова – асиметрична опозиція між АКТИВ vs інертивні конструкції із PRTCPL II та AUX *werdan/wesen* + PRTCPL II; 5) давньосаксонська мова – REFL конструкції та AUX *uuar{d}an /uuesan* + PRTCPL II утворювали асиметричну опозицію vs АКТИВ.

У **розділі II «Динаміка розвитку категорії стану давньогерманських мов»** увагу зосереджено на історії формування КС у давньогерманських мовах, а саме: на початку становлення КС германських мов IV–XIII ст. завдяки *історичній реконструкції* (Дж. Буша, Г. Гельбіг, Б. Йозеф, М.Котін, В.Крогман, Т.Кляйн, Р.Кінлі, Д. Рінге, А.Тейлор, Х. Хокк, В.Шмідт, В.Шредер), відповідно до дії

механізму мовної змінюваності (С. Аллен, А. Блумфілд, Д. Мінкова, Т. Невалайнен, Е. Траугот, А. Шлейхер) та принципу аналогії (Д.Лайтфут, Г. Ленекер, Г. Пауль), принципу однонаправленого руху (Р.Лассе), які полягають в тому, що мовна система прагне вирівняти «нерегулярні» чи «архаїчні» станові форми за зразком уже наявних, більш продуктивних парадигм.

Установлено поетапний характер формування засобів експлікації СПК від лексичних і синтетичних засобів вираження станової семантики до перифрастичних конструкцій, що передували становленню регулярних граматичних засобів. Генезу КС інтерпретовано в межах теорії однонаправленості мовних змін Р. Ласса з урахуванням механізмів *реінтерпретації* (Д. Лайтфут) та функційного переосмислення лексичних одиниць у процесі граматикалізації (Дж.Байбі). Обґрунтовано, що становлення КС супроводжується послідовною зміною граматичного статусу мовних одиниць: лексичні засоби та вільні конструкції поступово набувають спеціалізованих станових функцій.

Реконструйовано *еволюційний ланцюг* засобів вираження КС: *Gothic MEDIOPASSIV* → *Gothic VERB IV KLASSE* → *Old English INERTIV* → *Old English AUX beon/wisan* + *PRTCPL II* → *Old High German AUX werdan/wesan* + *PRTCPL II* → *Old Saxon AUX uuardan/uuasan* + *PRTCPL II* → *Old Norse verða/vera* + *PRTCPL II* → *REFL. VERB -sk* → *VERB* + *mik/sik*. Виявлена послідовність відображає функційне переосмислення питомих мовних ресурсів і перехід від синтетичних медіопасивних та рефлексивних засобів до перифрастичних моделей із «бути / ставати» + *PRTCPL II*. Генезу КС визначено як багатоступеневий процес граматикалізації станової семантики, що реалізується через взаємодію морфологічних, лексичних і конструкційних засобів.

У розділі КС готської мови презентована опозицією *ACTIV* vs *MEDIOPASSIV*, конструкції із дієсловами IV класу із закінченням на *-nan* та конструкції «*AUX wisan*+*PRTCPL II*» та «*AUX wairpan* + *PRTCPL II*» із пасивними семами, напр., гот.: *ei gaþrafstidedenia ijos* «щоб **втішити** їх» – *jaþþe gaþrafstjanda in izwaraios gaþlahtais jah naseinai*s (Vulfila, Colossians I, 6) – «щоб **втішилися** заради вашого заспокоєння та спасіння» (*MEDIOPASSIV*); гот.: *jah hlaiwasnos usluknodedum* (Vulfila, Mark XXVII, 52) – «і труна **відкрилася**»; *ni uslukaindau daurons Jairusalems* (Vulfila, Nehemiah VII, 3) – «нехай **не відкриються** ворота Єрусалима» (дієсловами IV класу із закінченням на *-nan*); гот.: *þaiei hnasqjaim wasidai sind* (Vulfila, Mark XI, 4) – «ті, що **одягнуті** у м'який одяг»; (конструкції з *PRTCPL II* з формами теперішнього часу *AUX wisan*).

Станова опозиція давньоісландської мови є асиметричною, до конструкцій у *ACTIV* приєднано в опозицію конструкції із семами зворотності та пасивності *AUX* + *PRTCPL II*, напр., двн.-ісл.: *var þá Geirroðr til konungs tekinn* (Elder Edda, Grímnismál,14) – «**Було** тоді Гейорда **обрано** королем». Давньоанглійські прадавні конструкції *AUX beon* та *weorþan* із *PRTCPL II*, утворені від перехідних дієслів, напр., двн.-англ.: *thæm eafera waes aefter cenned* (Beowulf, 12-13) – «йому син потім **був народжений**».

Також конструкції вжито з неозначеним займенником *man* (*one*) замість варіації *beon* / *wesan* + *PRTCPL II*, напр., двн.-англ.: *his broþur Horsa man ofslo3* (Коттонська хроніка «Cottones cræftbōc») – «його брата Хорзу **вбили**». У

давньосаксонській мові КС має узагальнену структуру: ACTIV vs REFLEXIV, REZIPROCK, INERTIV, конструкції із AUX + PRTCPL II, напр., двн.-сакс.: *Ik is engil bium, Gabriel bium ic hêtan, the gio for goda standu, anduuard for them alouualdon* (Heliand, 115) – «Я є його ангел, Габріель, я **сказав**, я завжди **стою** перед Богом». Приклади зворотних реліктових станових конструкцій є спорадичними, напр., двн.-сакс.: *Ik an thina hendi befilhu, quatbie, mînon gêst an godes uuillion; hie ist nu garó te thiû, ffis te faranne* (Heliand, 5654– 5656) – «Я **передаюся** у твої руки, – сказав він, – мій дух, за велінням Бога; він тепер повністю готовий до тебе **відправитися**».

У давньоверхньонімецькій мові зафіксовано СПК, які експлікують тривалість дії, початку нової дії або стану чи результат дії. ACTIV вербалізує дію у PRES та PRET, пор. речення у PRES, напр., двн.-верхн.-нім.: *So quimit ein heri fona himilzungalo* (Ludwigslied, 5–55) – «**Приходить** військо з небесних висот». Зворотні семи засвідчено у реліктових конструкціях давньогерманських писемних пам'яток IX ст., наприклад, у «Muspilli», двн.-верхн.-нім.: *daz andar fona pehhe: dar pagant siu umr* (Muspilli, 5) – «а інші з пекла, потім вони **будуть боротися**». Аналіз витоків розвитку парадигми КС давньогерманських мов свідчить на користь того, що в цей період були наявними незначні за обсягом конструкції, які би могли створити станову опозицію ACTIV.

Порівняльно-історичний аналіз у другому розділі засвідчує, що становлення КС у давньогерманських мовах відбувалося нерівномірно й не супроводжувалося формуванням єдиної граматичної моделі. У готто-скандинавському ареалі переважали синтетичні та реліктові засоби, зокрема медіопасивні й рефлексивні форми, тоді як у західногерманському ареалі поступово розвивалися аналітичні конструкції AUX + PRTCPL II, які згодом стали основою пасивної експлікації. Водночас функційна близькість окремих конструкцій не означає їхньої повної граматичної тотожності: вони перебували на різних етапах граматикалізації та могли поєднувати процесуальні і результативні значення. Це дає підстави розглядати давньогерманську КС як динамічну, асиметричну систему з нечіткими межами між ACTIV, INERTIV, REFLEXIV, MEDIOPASSIV, у якій нові засоби вираження стану формувалися на основі переосмислення та граматикалізації вже наявних мовних ресурсів.

Важливим результатом аналізу є встановлення поступового розширення функційного поля КС: від окремих лексико-граматичних і реліктових форм до системи конструкцій, здатних виражати стан, зміну стану, результат дії, рефлексивність. На ранніх етапах становлення КС її граматична організація ще не була завершеною, а станові значення реалізувалися через сукупність форм і конструкцій, об'єднаних спільною семантикою інактивності та зміни стану суб'єкта. Саме ця функційна взаємодія створювала передумови для подальшої диференціації станових значень і формування більш регулярної опозиції.

Давньогерманський матеріал демонструє перехідний етап розвитку КС, коли нові граматичні засоби виникали не шляхом одномоментного формування окремої категорії, а внаслідок поступового переосмислення наявних морфологічних і конструкційних ресурсів. Це дає підстави трактувати КС як динамічну, асиметричну систему з нечіткими межами між ACTIV і реліктовими становими конструкціями

INERTIV, REFLEXIV, MEDIOPASSIV, AUX+PRTCPL II, що розвивалася під впливом мовної змінюваності, аналогії, реінтерпретації та однонаправленого руху.

Константою КС у дослідженні визначено асиметричну опозицію між активним станом (АСТІВ) та становими перифрастичними конструкціями (СПК). Її сталість виявляється в тому, що в різних давньогерманських мовах і на різних етапах їхнього історичного розвитку СПК функційно протиставляються АСТІВ як немаркованому способу репрезентації дії, тоді як СПК є маркованим засобом вираження стану, результату або зміни стану суб'єкта. Водночас асиметричність опозиції зумовлена функційною широтою АСТІВ та семантичною спеціалізацією СПК, а також нерівномірністю їхньої морфологічної реалізації. Незмінною залишається сама модель протиставлення АСТІВ ↔ СПК, тоді як конкретні засоби її реалізації, семантичне наповнення та ступінь граматикалізації СПК змінюються в діяхронії та диференціюються за ареалами.

З урахуванням основних рушійних механізмів *процесу реінтерпретації* (Д.Лайтфут) у розділі III «Лексичне і граматичне поле категорії стану в давньогерманських мовах: ядро і периферія» встановлено, що у парадигмі КС відбуваються такі закономірні процеси (Рис.2):

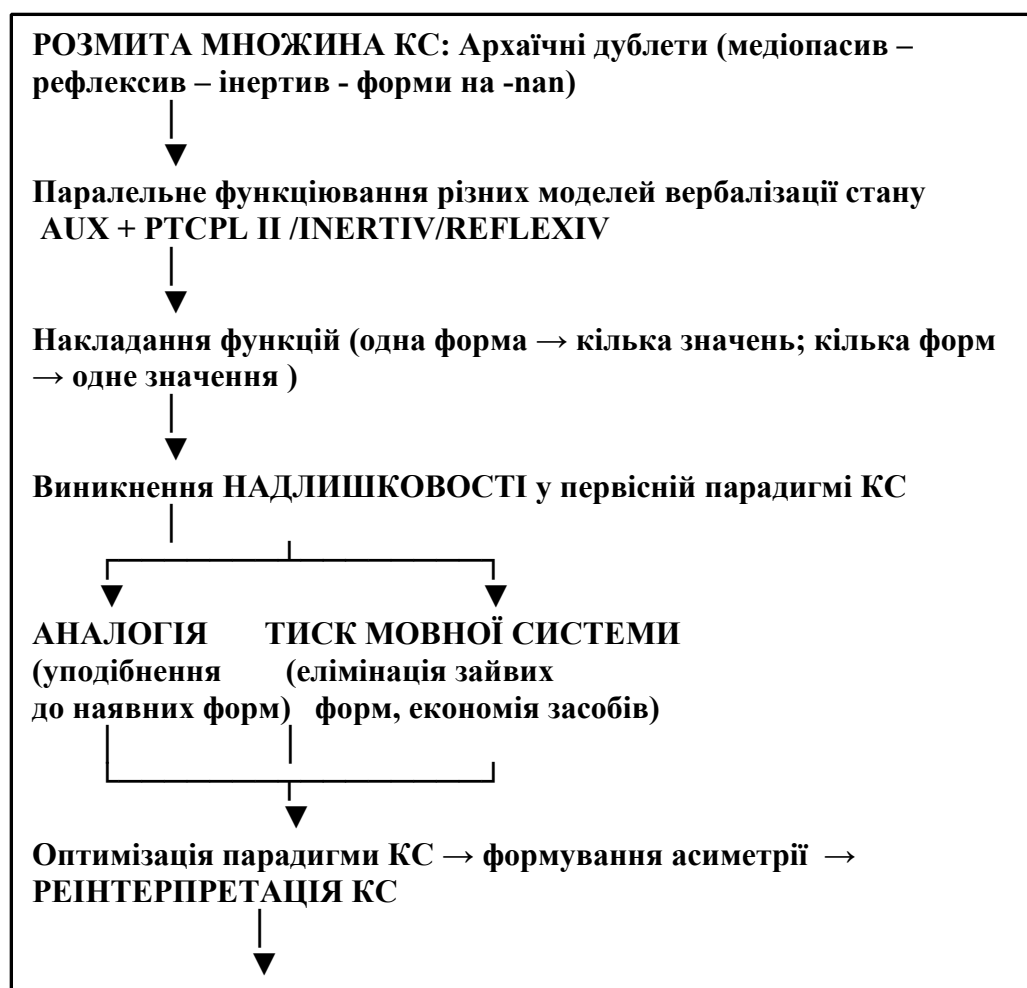

Рисунок 2. Схема основних рушійних механізмів у парадигмі КС (IV–XIII ст.)

Рис. 2 унаочнює, що однією з ключових характеристик ранньої давньогерманської станової системи є розмитість меж між різними типами конструкцій. На ранніх етапах розвитку германських мов паралельно співіснують кілька моделей вираження стану. Серед них виокремлюємо такі: медіопасивні форми, які поєднують значення пасивності та рефлексивності; інертивні конструкції, що описують стан як результат попередньої дії; дієслівні утворення з суфіксом *-nan*, які передають значення переходу до нового стану; аналітичні конструкції типу допоміжне дієслово + партицип II, що формують результативне або пасивне значення; рефлексивні конструкції, які позначають дію, спрямовану на самого суб'єкта. Ці моделі часто функціують паралельно, передаючи близькі або навіть ідентичні значення. У результаті виникає ситуація функційного накладання, коли одна форма може реалізувати кілька різних значень, одне значення може виражатися кількома різними формами. Це призводить до появи надлишковості в первісній становій парадигмі, коли система містить більше форм, ніж необхідно для передачі відповідних граматичних значень. Надлишковість у мовній системі не є стабільним явищем. У процесі розвитку мови вона поступово усувається завдяки внутрішнім механізмам системної оптимізації. Серед таких механізмів диференціюємо кілька основних. *Аналогію*, що полягає в уподібненні менш продуктивних або нестандартних форм до більш регулярних і поширених моделей. Унаслідок цього система поступово вирівнюється і стає більш передбачуваною. Другим важливим механізмом є *системний тиск мови*, який спрямований на усунення зайвих або дублетних форм. Мова прагне до економії засобів вираження, тому паралельні моделі з подібними функціями із часом скорочуються. Унаслідок цього процесу частина давніх конструкцій поступово втрачає продуктивність або зникає, залишаючи лише найбільш функційно ефективні моделі. Ще одним важливим процесом є *реінтерпретація* (Д. Лайтфут), тобто переосмислення функцій наявних форм. У цьому випадку давня граматична конструкція може отримати нове значення або почати виконувати іншу функцію в системі. У результаті взаємодії цих механізмів формується асиметрична модель КС, у якій активна форма протиставляється різним типам неактивних конструкцій.

Процес *елімінації надлишкових елементів* (І. Буніятова, Т. Городілова) виникає через співіснування кількох конкурентних моделей (медіопасивні форми, рефлексиви на *-sk*, *-nan*- дієслова, конструкції з РТСРЛ II), але завдяки *аналогії* та *тиску мовної системи* відбувається витіснення надлишкових, зайвих елементів і закріплення асиметричної опозиції. Ядром парадигми КС давньогерманських мов при цьому стають конструкції АСТІV, до периферійних уналежнюємо такі: 1) **медіопасивні СПК**, напр., гот.: *ip jabai allai praufetjand, ip innatgaggai hvas ungalaubjands aipbau unweis, gasakada fram allaim, ussokjada fram allaim* (Vulfila, Colossians XIV, 24) – «але коли всі пророкують і зайде хтось невіруючий, звинувачується усіма, осуджується усіма»: лексичний рівень: дієслова *gasakada* («звинувачується») та *ussokjada* («осуджується») походять від дієслів із значенням оцінки/судження (*sakan*, *sokjan*); граматичний рівень: форми у 3-й особі однини, PRES, IND, пасивне значення, але без спеціальної морфеми PASSIV – семантика виражена медіопасивною конструкцією; функція: суб'єкт (*hvas ungalaubjands*) стає пацієнсом дії, дія актуалізована через узагальнений агент (*fram allaim*); 2) СПК із

сильними дієсловами IV класу з основою на –nan, напр., гот.: *Ip þata barn wohs jah swinþnoda ahminus fullnands* (L.II,40) «і дитина росла й укріплювалася, наповнювалася духом»: лексичний рівень: дієслово *wahs* (від *wahs/waisan*, «рости») – IV клас сильних дієслів; *swinþnoda* – похідне від *swinþnan* («укріплюватися»); граматичний рівень: форми AORIST/PRET, середній стан (-nan), який виражає інхотивність (початок процесу) та зміни стану; функція: конструкція описує природний, спонтанний розвиток суб'єкта (*þata barn*) без активного агенса; 3) **інертивні СПК із PRTCPL II**, напр., днв.-ісл.: *Stóð um vaxinn vollom hæri miór fagr, misilein* (Edda, Volospá. 31,5) – «здійнявшись із землі виросла прекрасна омела»: лексичний рівень: партицип *vaxinn* (від *vaxa*, «рости»); граматичний рівень: PRTCPL II із семантикою результативності (ознака, здобута через дію). Конструкція не потребує агенса: процес зростання засвідчено як саморозгортання стану; функція: позначення завершеної зміни у природному світі (виникнення рослини); 4) **СПК із AUX «бути / ставати» + PRTCPL II**, напр., днв.-англ.: *Seo burg wæs getimbred an fildum lande* (Beowulf, 7412) – «Це місто було побудоване на пустелі»: лексичний рівень: *wæs* (від *wesan*, «бути») + *getimbred* (PRTCPL II від *timbrian*, «будувати»); граматичний рівень: аналітична форма сем зародження пасиву, PRTCPL II виражає результат завершеної дії, а допоміжне дієслово *wæs* надає часової локалізації (PRET); функція: означення стану як наслідку попередньої дії, тобто результативність; 5) **зворотні СПК**, напр., днв.-ісл.: *Gunnlaugr kvaddi Jarl ok sagði sik hafa at foera honum kvæði* (Gunnl.IX, 36) – «Гуннлаугр привітав Ярла та казав, що збирається заспівати цю пісню»: лексичний рівень: REFL PRON *sik* вказує на суб'єкт, який одночасно є об'єктом мовленнєвої дії; граматичний рівень: конструкція *sagði sik hafa* – виражає рефлексивність (суб'єкт стосовно самого себе), фактично медіально-рефлексивна конструкція; функція: показує внутрішній стан/намір суб'єкта (самопрезентація).

Загальну схему *реінтерпретації* (Д. Лайтфут) у парадигмі КС давньогерманських мов наведено нижче (табл.1):

Таблиця 1. Реінтерпретація парадигми КС давньогерманських мов

Мова	MEDIOPASSIV	REFL VERB	Werdan/wairþan+ PRTCPL II	Sin/wesan + PRTCPL II	INERTIV
Гот.	+ збережено	+ становлення	+ становлення	-слабкі	+ збережено
Днв. - англ.	- втрачено	-поодинокі випадки	+основні СПК (сема пасивності)	+результативні	+основний механізм
Днв.-верхн.-нім.	- втрачено	+ становлення	+основні СПК (сема пасивності)	+результативні	+основний механізм
Днв.-сакс.	- втрачено	+ становлення	±нестійкі	+результативні	+основний механізм
Днв.-ісл.	- втрачено	+основний механізм	+конкурує зі -sk	-слабкі	+домінує над REFLEXIV

Ефект тиску мовної системи (за Т. Кроулі) зумовлює такі процеси, які відбуваються в германських мовах IV–XIII ст.: у готській мові зберігається

MEDIOPASSIV у теперішньому часі, з функційно широким діапазоном вираження сем зворотності, пасивності, інертивності, рефлексивності, однак притаманна асиметрія: ACTIV морфологічно маркований, MEDIOPASSIV – слабо розвинений та обмежений. Функційний акцент при цьому зосереджено на структурній економії – одна станова форма виконує кілька функцій, що вказує на її мультифункційність. У давньоісландській мові активно використовуються рефлексивно-медіальні форми на *-sk* (*drepask*, *hittask*), виникають аналітичні конструкції з AUX *vera* + PRTCPL II (стан) або AUX *verða* + PRTCPL II (процес). Переважає динаміка зміни – форми переходять від рефлексивності до безособовості, від стану до події. Важливу роль грає мовна особливість: гнучка взаємозаміна засобів, схильність до аналітичних конструкцій з елементом граматикалізації. У готто-скандинавському ареалі існує мультифункційність форм, структурна економія, широке функційне навантаження медіальних засобів.

У західногерманському мовному ареалі активно розвиваються аналітичні конструкції, а саме: інертивні конструкції із PRTCPL II, конструкції із AUX + PRTCPL II, *beon/wesan/sin* + PRTCPL II – результативний стан (переважно статичний PASSIV), *weorðan/wesan* + PRTCPL II – семи процесуального PASSIV. Подібні конструкції із AUX + PRTCPL II витісняють відсутній MEDIOPASSIV або REFLEXIV. Спостерігаємо втрату синтетичних засобів творення станових форм, медіопасивні форми відсутні або маргінальні, бере свій початок процес граматикалізації із чіткою сегментацією допоміжного дієслова та партиципа. Агенс при цьому часто редукований або елімінований, і посилюється тенденція до безособових конструкцій. До особливостей парадигми КС західногерманського мовного ареалу уналежнюємо: аналітичну виразність; виокремлення стану як окремої категорії; схильність до диференціації стану; прагнення до результативного значення через граматичні конструкції.

У розділі IV «Структурно-семантична організація дієслова стану та станових пракатегорійних конструкцій» встановлено, що якщо трактувати КС у давньогерманських мовах у контексті *розмитої множини* (Л. Дюбуа, Л. Задек, П.Мухурі, А. Прад, Т.Сет), то необхідно створити узагальнену формулу, завдяки якій буде враховано нечіткі межі між станами дієслова в контексті *перехідність vs неперехідність* (ACTIV, PASSIV, MEDIOPASSIV). Узагальнену формулу для розмитої множини КС в давньогерманських мовах декларуємо в такому вигляді: нехай S – множина стану дієслів у давньогерманських мовах. Для будь-якого дієслова V визначаємо дві функції належності: $\mu_A(V)$ – ступінь належності дієслова до ACTIV; $\mu_P(V)$ – ступінь належності дієслова до PASSIV. Оскільки перехідність дієслова ($Tr(v)$) відіграє ключову роль у розподілі станів, задаємо такі функції: $\mu_A(v) = e^{-a} (1 - Tr(v))$, $\mu_P(v) = 1 - \mu_A(v)$, де $Tr(v)$ – ступінь перехідності дієслова v , $0 \leq Tr(v) \leq 1$, e^{-a} – параметр чутливості (визначає, наскільки різкий або плавний перехід між станами). Формально запис розмитої множини зображаємо так: $S = \{ (v, \mu_A(v), \mu_P(v)) \mid v \in V \}$, де V – множина дієслів давньогерманських мов. Ця формула дає змогу описати поступовий перехід між ACTIV і конструкціями із семами пасивності через перехідність дієслова, (рис.3):

$$S = \{ (v, \mu_A(v), \mu_P(v)) \mid v \in V \},$$

де V – множина дієслів давньогерманських мов.

Ця формула дозволяє описати поступовий перехід між АСТІВ і конструкціями із семами пасивності через перехідність дієслова.

μ_A – належність до АСТІВ

μ_P – належність до пасивної конструкції

sterban
«померти»
→ er ist
gistorban

brestan
«ламатися»
→ er bricht /
es ist gibrohan

scriban
«писати»

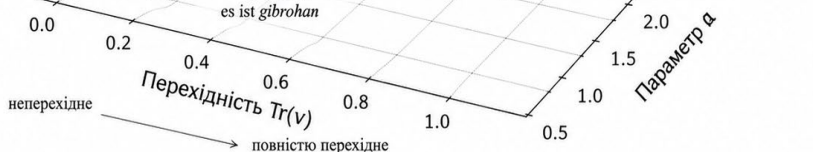

Рисунок 3. Розмита множина КС у давньогерманських мовах

Рисунок 3 показує вісь $Tr(v)$ (перехідність дієслова): від 0 (неперехідне) до 1 (повністю перехідне); вісь A (чутливість зміни стану): керує різкістю переходу між АСТІВ і PASSIV; сіра поверхня (μ_A): належність дієслова до АСТІВ; біла поверхня (μ_P): належність до пасивної конструкції. Перехідні дієслова (праворуч) мають високе μ_A і низьке μ_P → частіше вжито в АСТІВ (*scriban* «писати»). Неперехідні дієслова (ліворуч) мають низьке μ_A і високе μ_P → частіше вжито в пасивних конструкціях (*sterban* «померти» → *er ist gistorban*). Проміжні значення показують градаційний перехід між АСТІВ і PASSIV (*brestan* «ламатися» → *er bricht / es ist gibrohan*).

Розглянемо конкретну реалізацію формули прикладі двн.- в.-нім. *uuanta sar so sih diu sela in den sind arheuit enti si den lihhamun likkan lazzit* (Muspilli, 2–3) – «одразу, коли душа вирушає в дорогу й залишає тілесну оболонку», тут перевіряється належність конструкції до типу REFLEXIV (рефлексивна / рефлексивно-орієнтована подія). Але в давньогерманських текстах такі конструкції часто не є «чисто рефлексивними, а перебувають на межі між: дією, спрямованою на суб'єкт (душа «відходить»), станом/процесом переходу, пасивно-інертивним описом події. Маємо дві головні функції належності: μ_A – належність до активної/агентивної події; μ_R – належність до рефлексивної/самозумовленої події. Оцінимо конструкцію за семантичною ознакою: «душа відправляється», «залишає тіло» – фактично дія ніби відбувається «сама по собі», але є внутрішній агент (суб'єкт = душа). Сформулюємо функції належності: 1) $\mu_A \approx 0.5$ (активність) – є дія («відправляється», «залишає»), але агентивність не повністю контрольована, дія радше процесуальна, ніж волюнтативна, тому наявний середній рівень активності; 2) $\mu_R \approx 0.5$ (рефлексивність) – душа «пов'язана сама з собою» як джерелом дії,

вихід зі стану «тіло ↔ душа», але немає граматичного REFLEXIV у сучасному сенсі (типу *sich*), тому: часткова, концептуальна рефлексивність.

Конструкція описує перехідний процес, де душа «відходить» і залишає тіло. Дія має внутрішнього агенса (душу), але не виражає повної контрольованої активності чи чіткої рефлексивної граматики. Тому в термінах розмитої множини маємо баланс: $\mu A \approx 0.5$ – часткова активність (є дія, але не цілком агентивна); $\mu R \approx 0.5$ – часткова рефлексивність (самозумовлений перехід стану без явного рефлексиву. Отже, конструкція належить до перехідної REFLEXIV-зони з нечіткою межею між активною дією і становим процесом.

У розділі конкретизовано поняття «дієслово стану» – центр, ядро речення (висловлення), що вербалізує станові відношення з позицій «агенс – пацієнс» / «суб'єкт – об'єкт»; проаналізовано в контексті *конструкційного аналізу* (С.Потапенко, Ч. Філлмор) та *поліситуативного аналізу* (Л. Верріті, М.Гаммершлаг, Й.Вебер, Т.Зальцман, Н. Ханикіна) давньогерманські мовні пам'ятки, класифіковано дієслова стану за семантичною ознакою. У аналізованих текстах давньогерманських пам'яток писемності превалюють дієслова емоційно-психічного стану, екзистенційні дієслова, дієслова ментального стану. Давньогерманські дієслова емоційно-психічного стану поділено на групи: 1) СПК «кохання – ненависть», які розгалужено на такі стани: «кохання», «ненависть», «всеохоплювальна прихильність», «божественна любов»; 2) СПК на позначення емоційно-психологічного впливу, що конкретизують такі стани: «благання», «навіювання», «страх», «примус» та ін.; 3) СПК з емоційними дієсловами, що характеризують такі станові ситуації: «поховальний плач», «плач переможеного», «скорбота», «сміх», «зловтішання» та ін.; 4) СПК, що відтворюють психічне самопочуття стану суб'єкта (істоти): «хвилювання», «сум», «гордість», «біль втрати», «пристрасть», «злоба» – конструкція на позначення стану «бути коханою / коханим», напр., дн.-англ.: *Hyrde ic thaet Yrse waes Onelan cwen Heatho- Scilfingas heals gebedda* (Beowulf, 12) – «Чув я, що Ірсе була королевою Онели, Скілфінга коханою». Розгляд дієслів на позначення фізичного стану дав змогу виокремити дві макрогрупи: «потреби організму людини» та «життєдіяльність організму людини», репрезентовані такими станами: «сон», «голод», «спрага», «втома», «подразнення тіла», «температурне відчуття» та ін. З урахуванням фактору суб'єкта виокремлено стани «звучання голосу», «рухи тіла», «значення мімічних змін», «зміни дня і ночі», «температурні зміни», «зміни пір року», «зовнішні вияви життя людства», «оптичні явища», «звукова градація», «кольоропозначення» та ін., конструкції з дієсловами зі значенням мімічних змін, напр., гот.: *ip þai sunjus þiudangardjos uswairpanda in riqis þata hindumisto; jainar wairþip grets jah krusts tunþiwe* (Vulfila, Matvweh VIII, 12) – «але сини царства будуть викинуті до зовнішньої темряви, буде плач там і скрегіт зубів».

СПК на позначення буття в текстах давньогерманських пам'яток писемності розпадаються на три макрогрупи дієслів буття, а саме: 1) макрогрупа з дієсловами передбуття, що містить такі стани: «неминучість долі», «надія», «бажання» тощо; 2) макрогрупа з дієсловами виникнення, що в давньогерманських мовах позначали власне виникнення, появу й об'єднували значення початку буття та повторної появи; сюди належать такі стани: «абсолютної початковості», «появи», «руху»,

переміщення, зміни положення в просторі» тощо; 3) макрогрупа з дієсловами існування, які позначали здебільшого процеси перебування в певному стані протягом конкретного відрізка часу або мали значення «безкінечності», конструкція на позначення стану «руху, зміни положення в просторі», напр., двн.-ісл.: *Fara hildingar hjörstefnu til, þeirar er lögðu at Logafjöllum; sleit Fróða frið fjánda á milli; fara Viðris grey valgjörn of ey* (Edler Edda, Helgakviða Hundingsbana I,13) – «**поспішають** бійці на збори мечів, бути їм поблизу схилів Логафйолль; знищують світ Фроди, нишпорять по острову Відріра пси, трупи зжираючи». Дослідження можливостей реалізації ментальних (когнітивних) дієслів стану в давньогерманських мовах дало змогу з'ясувати, що у текстах давньогерманських пам'яток писемності виявлено СПК на позначення «процесу мислення», «ідентифікації предметів і явищ об'єктивної дійсності», «знання», «порівняння», «судження» та ін., напр., конструкція з дієсловами на позначення «ідентифікації предметів і явищ об'єктивної дійсності» у вигляді моделі для опису стану, коли А щось дізнається про властивості X, Y, Z, напр., гот.: *Blindai ussaihvand, jah haltai gaggand, brutsfillai hrainjai wairpand, jah baudai gahaussjand, jah daupai urreisand, jah unledai wailamerjanda* (Vulfila, Matthew XI, 5) – «Сліпі прозрівають, і криві ходять, прокажені очищуються, і глухі чують, мертві воскресают і вбогим звіщається добра новина». Аналіз дієслів стану на позначення сприйняття в давньогерманських мовах уможливив їх розподіл на мікрогрупи безконтактного та контактного стану сприйняття, наприклад, конструкції зі становими аудіальними дієсловами зі значенням «звучати», «лунати», напр., двн.-англ.: *bryðword sprecen, ðeod on sælum, sigefolca sweg, oppæt semninga* (Beowulf, 643) – «застільний гомін, сміх і пісні в хоромах гримнули». У розділі визначено семантичну модель СПК (О.Орендарчук, Н.Ханикіна), (рис. 4):

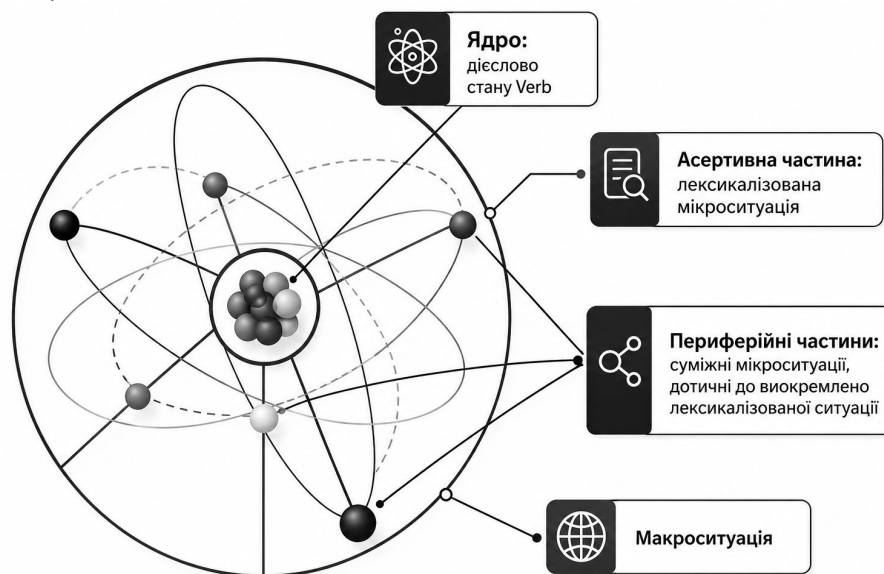

Рисунок 4. Семантична модель СПК давньогерманських мов

Рисунок 4 описує денотативну структуру дієслівної семантики, яка вміщує ядрову, асертивну ситуації, а на ментальному рівні – імплікативні, пов'язані з ними

суміжні конситуації (ближню, дальню і крайню периферії). СПК дає змогу розглядати відбитий у свідомості носіїв мови динамічний фрагмент дійсності у трьох масштабах: лексикалізованої ситуації стану, мікроситуації стану та макроситуації стану, напр., двн.-ісл.: *Reiðr er þér Óðinn, / reiðr er þér Ásabragr, / þik skal Freyr fiask, in fyrinilla mæ, en þú fengið hefir gambanreiði goða* (Skírnismál 33) – «Розгніваний на тебе Один, розгніваний на тебе володар асів; зненавидить тебе Фрес, о лиходійко, адже ти накликала на себе люту кару-гнів богів».

Ядро стану: дієслово «*reiðr er*» («[хтось] є розгніваним») із дативним адресатом *þér* «на тебе» → стан гніву, спрямований на адресата. Формально – копула *er* + прикметник стану *reiðr*. Лексикалізована ситуація: «гнів верховних богів на Герд» як подія-стан (дві паралельні мікропропозиції: *Óðinn reiðr; Ásabragr reiðr*). Далі – вербальний прогноз стану «*þik skal Freyr fiask*» («Фрея зненавидить тебе»), що вводить перехід/актуалізацію ворожого почуття. Клауза «*en þú fengið hefir gambanreiði goða*» фіксує досягнуту вершину інтенсивності («карний, невивисний гнів богів») як підсумкову фазу емоційного тиску.

У межах асертивної частини виокремлюємо чотири мікроситуації-стани, що утворюють польову структуру ядра: [*Óðinn*] *reiðr er þér* – стан «гнів Одіна на адресата» (ядро 1); [*Ásabragr*] *reiðr er þér* – стан «гнів володаря асів (Тора)» (ядро 2); [*Freyr*] *skal fiask þik* – перспективний стан «Фрея зненавидить тебе» (перехід від любові → відрази); *gambanreiði goða* – інтенсивний стан («кара-гнів богів») як сумарний ефект поля. Сукупно це дає поліситуативний комплекс із градацією: окремі гніви → колективний божественний гнів → гарантований майбутній антагонізм Фреї (каденція загрози). Якщо брати до уваги периферію, то тут розгорнуто суміжні конситуації: ретроспектива (причина): закоханість/тяжка туга Фреї до Герд, що запускає сюжет. Це зафіксовано раніше у пісні, напр., двн.-ісл.: *Hví um segjak þér, seggr inn ungi, mikinn móðtrega? Því at álfröðull lýsir um alla daga ok þeygi at mínum munum*. (Skírnismál 4) – «Чом би мав казати, юний мужу, про велику скорботу душі?.. Сонце сяє щодня, та не на моє бажання». Тут *móðtregi* «скорбота серця» окреслює попередній стан героя (любовна туга) – периферійна передумова до подальших загроз. Перспектива (наслідок/ескалація): іде ланцюг проклять, де деталізовано довготривалі негативні стани: безчестя, відчай, соціальне приниження тощо (згадка про *Hrímgrímnir*, «*geita hland*»).

Це максимально розгалужена периферія – поле імплікативних мікроситуацій, що описують довкілля наслідків гнівного стану богів. Тип відношень між ядром і периферією → причиново-наслідкові станові відношення: попередня любовна туга Фреї (периферія-ретроспектива) спричиняє комунікативну тактику примусу → гнів богів у ядрі; цей гнів, у свою чергу, генерує множину імплікативних станів-погроз (периферія-перспектива); конфронтуючі станові відношення: «стан любові» Фреї зіштовхується зі «станом гніву/влади» богів, які використано як інструмент психологічного тиску; зрештою поступка адресатки перемикає поле на стан очікування. Формально-семантичні нотатки аналізу → модель позначення емоційного стану: (копула *er* + прикметник стану *reiðr*) + адресат у давальному відмінку (*þér*) → суб'єктна локалізація почуття з маркуванням спрямованості; перспективізація стану при цьому: модальний/футуральний *skal* + *fiask* («зненавидіти, цуратися») задає динамічний аспект – зміна валентної полярності від

колишнього потягу до ворожості; інтенсифікація стану: *gambanreiði* ('кара-гнів, «верховний» гнів') – лексична інтенсифікація поля; підсумковий «метастан», який семантично організує периферійні загрози. Розглянута СПК (Edda, Skírnismál 33) – це зразок польової організації емоцій із виокремленим ядром (гнів богів, майбутня ненависть Фреї) та широкою периферією (ретроспективна любовна туга й проспективні прокляття/наслідки). Вона наочно демонструє, як СПК у давньогерманському тексті взаємодіють у динамічному сценарії, де мікроситуації комбінуються й еволюціонують у макросюжеті.

ВИСНОВКИ

У межах дослідження розпрацьовано новий напрям дослідження – становлення КС із прагерманського періоду до завершення давньогерманського у процесі реінтерпретації первісних показників стану від лексичних до лексико-граматичних. Запропонований підхід інтегрує реконструкцію прагерманських станових форм, встановлення їхніх історичних рефлексів у п'яти давньогерманських мовах та моделювання КС як розмитої множини взаємопов'язаних станових значень і форм. Установлено, що генеза КС відбувалася не як одномоментне формування граматичної категорії, а як поступовий процес граматикалізації, диференціації синкретичних станових значень і формування асиметричної системи станових опозицій. КС визначено як лексико-граматичну категорію дієслова, що вербалізується афіксами, дієслівними формами та аналітичними конструкціями. Відтворено динаміку розвитку лексико-граматичних засобів вираження КС від прагерманського стану до моделей IV–XIII ст. та встановлено їхню роль у формуванні функційно взаємопов'язаних опозицій *ACTIV*, *MEDIOPASSIV*, *INERTIV* і *REFLEXIV*. Обґрунтовано, що взаємодія цих типів станових значень формує градаційне функційне поле КС, у якому поряд із прототиповими реалізаціями функціонують перехідні та периферійні конструкції.

Дослідження було спрямоване на виявлення закономірностей розвитку КС у германських мовах IV–XIII ст. і систематизацію історії становлення морфологічних категорій у германських мовах, а саме висвітлення процесів генези КС у п'яти давньогерманських мовах (готська, давньоанглійська, давньосаксонська, давньоверхньонімецька, давньоісландська мови) і реконструкція прагерманської парадигми КС у діяхронії за ареальним принципом. У дослідженні визначено основні підходи до пояснення природи КС у контексті напрацювань сучасних гуманітарних студій. Зокрема, окреслено філософські концепції, які розглядають стан як специфічну форму реалізації буття, фіксації моменту стабільності у процесах розвитку та змін, а також психофізичні та когнітивні трактування, що підкреслюють роль стану у формуванні сприйняття, емоційної та інтелектуальної діяльності людини. Крім того, узагальнено сучасні лінгвістичні підходи, що розглядають КС як системну лексико-граматичну категорію, що реалізована через морфологічні та семантичні засоби, а також через систему станових дієслівних конструкцій. Визначення основних підходів створює загальне уявлення про природу КС, поєднуючи філософсько-гуманітарний, психологічний та лінгвістичний аспекти її інтерпретації.

У праці окреслено шляхи становлення КС від дописемного періоду германських мов до завершення раннього етапу їхньої історії (IV–XIII ст.) з урахуванням лінгвальних та екстралінгвальних чинників. Висвітлено механізми перетворення первісних структур у стабільні морфологічні форми, що відображають функційні опозиції *ACTIV*, *MEDIOPASSIV*, *INERTIV* та *REFLEXIV*. Визначено, що КС є універсальною лексико-граматичною категорією дієслова, яка у готській, давньоанглійській, давньосаксонській, давньовірхньонімецькій, давньоісландській мовах перебувала у процесі становлення, поєднуючи показники спільноіндоевропейського походження з питомо германськими. Ядро КС представлено структурно-семантичним полем дихотомій *активність vs. пасивність*, *медіопасивність*, *рефлексивність* та *інертивність*. Доведено, що у засобах експлікації СПК відображено поступовий перехід від лексичних показників до перифрастичних конструкцій, які передують усталеним формальним показникам. Виникнення останніх пояснено на засадах теорії однонаправленого руху, яка передбачає породження граматичних вербалізаторів КС шляхом реінтерпретації із пракатегорійних лексичних показників станових одиниць в усталені граматичні форми. У дослідженні враховано вплив внутрішніх чинників, таких, як морфологічна диференціація дієслівних форм, а також зовнішніх, зокрема міжмовних контактів, культурних і соціальних умов, які сприяли появі та закріпленню лексико-граматичних маркерів стану. Крім того, засвідчено асиметричність розвитку різних типів станових конструкцій, що дає змогу відтворити константу КС у давньогерманських мовах. Такий системний підхід забезпечив можливість виявити закономірності взаємодії лексико-граматичних змін з історико-культурними й соціолінгвістичними чинниками, що вплинули на еволюцію КС у межах західногерманського та готско-скандинавського ареалів. У давньогерманських мовах була наявна опозиція між *ACTIV* і СПК, які містять семи *PASSIV*. У різних мовах ці конструкції підлягали змінам, що дало підстави дослідити їхній розвиток у двох мовних ареалах. Зафіксовано дві тенденції: 1) готско-скандинавська стратегія: використання рефлексивних форм (*-sk*) як проміжного етапу між *ACTIV* і *PASSIV*, а також розвинена конструкція *AUX verða + PRTCPL II*; 2) західногерманська стратегія: поступове формування *PASSIV* через *AUX werden + PRTCPL II* з подальшим закріпленням *AUX sîn + PRTCPL II* для результативного стану.

Виявлено особливості типологічного оформлення лексико-граматичних показників у германських мовах досліджуваного періоду. Такими рефlekсами стали: афікси (суфікси, закінчення, префікси), які сигналізують про пасивність чи активність дії (у давньоісландській мові суфікс *-sk*); аналітичні форми (допоміжні дієслова + партицип); морфологічні маркери (зміни особових закінчень, спеціальні дієвідмінні форми), іноді – синтаксичні засоби використання конструкцій зі зворотними займенниками для вираження середнього чи пасивного стану (зворотні займенники – *mik*, *sik*). У сукупності ареальні подібності та відмінності зумовлюють мовні зрушення всередині парадигми КС. Цей процес триває на основі поступових розбіжностей. КС у давньогерманських мовах презентовано *ACTIV* (усі досліджувані давньогерманські мови), *MEDIOPASSIV* (готська мова); релікти *MEDIOPASSIV* (давньоанглійська мова); *REFLEXIV*, *REZIPROCK*

(давньосаксонська мова); INERTIV (PRTCPL II – бездіяльнісний стан), REFLEXIV, REZIPROCK (давньоісландська мова); зародками PASSIV, INERTIV та REFLEXIV (давньовірхньонімецька мова).

Реконструйовано прототипи СПК у германських мовах IV – XIII ст. У давньогерманський період не були остаточно сформовані станові морфосинтаксичні конструкції, тому актуалізаторами розвитку КС стали так звані СПК. Уже на той час вони становили праоснову для виникнення граматичних конструкцій й мали у своїй структурі елементи категорійного змісту. Спільною ареальною ознакою є наявність в усіх досліджуваних мовах СПК АСТІВ. Також виявлено відмінності в асиметричних опозиціях між ядром КС – АСТІВ та периферією КС – перифразистичними СПК. Так, у готській мові асиметрична опозиція СПК АСТІВ містить медіопасивні СПК (які вербалізують процесуальну дію, що спрямована і на саме дієслово, і на суб'єкт водночас); СПК із вербативами IV класу (що описують дію або стан, обмежений сферою суб'єкта, процес, який пасивно характеризує суб'єкт); СПК із AUX «бути» + PRTCPL II (СПК, що реалізують констатувальний стан у минулому часі зі значенням результативності); СПК із AUX «ставати» + PRTCPL II (СПК, що реалізують констатувальний стан у теперішньому та минулому часах без позначення результативності). У давньоанглійській мові ареальною особливістю є відсутність спеціальних форм стану. Асиметричну опозицію АСТІВ складають ізольовані релікти системи MEDIOPASSIV *hatte / hatton*, синтаксичні вільні СПК зі значенням пасивності AUX *beon / weorþan* + PRTCPL II. Важливим граматичним показником є те, що СПК із AUX *weorþan* + PRTCPL II уже на той час набуває значення пасивності. Як альтернатива існує СПК із неозначено-особовим займенником *man*, що виступає субституттом пасивних конструкцій. Парадигма КС давньосаксонської мови презентована АСТІВ та СПК: REFLEXIV (власне-зворотні, взаємно-зворотні, побічно-зворотні, інгресивні, активно-безоб'єктні СПК); зародками PASSIV (партиципові СПК). Ареальною особливістю давньоісландської КС є наявність організованої порівняно з іншими давньогерманськими мовами системи зворотних дієслів. Умовно пасивні семи (статичні й динамічні) втілено у СПК із AUX *vera / verða* + PRTCPL II. У СПК давньовірхньонімецької мови АСТІВ протистоїть зародкам REFLEXIV, REZIPROCK та СПК, які описують початок стану та його результат. Це так звані СПК із AUX *uuesan* + PRTCPL II, що реалізують значення пасивності, середній та якісний стани й AUX *uuerdan* + PRTCPL II, які представляють суто пасивність і впливають на суб'єкт.

Відтворено динаміку розвитку рефлексів станових конструкцій у германських мовах IV–XIII ст. Проаналізовано послідовність еволюційних змін у структурі СПК від ранніх форм до більш стабільних лексико-граматичних одиниць, що дало змогу простежити формування ключових опозицій АСТІВ, MEDIOPASSIV, INERTIV та REFLEXIV у межах окремих ареалів: у готсько-скандинавському ареалі домінують синтетичні моделі з архаїчними рефlekсами/морфологічними маркерами (*-nan*, *-sk*), які зберігають безпосередній зв'язок зі спадковими індоєвропейськими моделями; у західногерманському ареалі поступово формується аналітичний тип вербалізації стану (AUX *wisan*, *werdan*, *bēon* + PRTCPL II), що зумовлює перехід від синтетичних до перифразових конструкцій; відбулася функційна спеціалізація: пасивні

конструкції набувають ознак результативності та процесуальності, зворотні – семантики середнього стану, інертиви – маркування неконтрольованості дії; простежено градацію між синтетичними й аналітичними моделями, що виявляє як інноваційні процеси (граматикалізацію допоміжних дієслів), так і збереження консервативних форм у межах мовних ареалів. Аналіз прототипів СПК надав змогу встановити еволюційні тенденції КС, визначити константу асиметричної опозиції *ACTIV vs PASSIV*, оцінити вплив лінгвальних і позалінгвальних факторів на закріплення лексико-граматичних маркерів та виявити закономірності подальшого розвитку КС у межах двох мовних ареалів.

Розкрито сутнісні подібності і розбіжності лексико-граматичних засобів актуалізації КС у західногерманському і готто-скандинавському ареалах. У ході дослідження на лексико-граматичному рівні встановлено, що СПК із дієсловами IV класу не варто вважати спільногерманським феноменом. Подібні СПК властиві лише готто-скандинавському мовному ареалу – готській мові та частково давньоісландській. В усіх інших давньогерманських мовах засвідчено спорадичні випадки вживання *MEDIOPASSIV*. Досліджені станові СПК із дієсловами IV класу є конкурентами готському *MEDIOPASSIV* й постають одним з актуалізаторів розвитку КС, флексивним засобом розвитку парадигми КС давньогерманських мов. У деяких випадках превалює медіопасивність, в інших – доцентровість процесу та інактивність суб'єкта; нерідко визначальним стає лексичний характер дієслів такого типу. Констатовано, що в давньогерманських мовах конструкції з *PRTCPL II* засвідчено у парадигми КС не лише разом із *AUX* «бути» та «ставати», а й самотійно. Проте говорити про конструкції із *PRTCPL II* як про абсолютно станові недоцільно. Вони є носіями станових ознак, мають властивість передавати якості або певні відношення. Водночас способи вербалізації конструкцій із *PRTCPL II* у давньогерманських мовах не є тотожними. Досліджувані СПК у давньоверхньонімецьких писемних пам'ятках IX ст. властива розмитість семантичної структури, враховуючи якісний стан і семантику *PASSIV*. Використання таких станових конструкцій у текстах, що містять згадку про агенс, підкреслює можливість їх уживання з чітким процесуальним значенням. Фактично ці СПК виконують функцію «медіального дієслова» і водночас оформлення «пасивного дієслова». На тлі такого формального нерозподілу двох граматичних значень указано на обмеженість та невизначеність змістової структури СПК давньоверхньонімецької мови. Спільним для всіх давньогерманських мов є різний обсяг семантичної структури СПК з претеритальними формами *AUX* «бути» та «ставати». Причому багатоаспектність змістової структури першої моделі перешкоджає послідовному виокремленню структур, що означають доцентровість процесу та афіційованість суб'єкта. Досліджені закономірності щодо співвідношення претеритальних СПК з *AUX* «бути» та «ставати» зберігають свою значущість у безсуб'єктних реченнях. Зауважимо, що становлення *PASSIV* як особливої морфологічної парадигми пов'язане з подоланням нероз'єднаності обох станових значень (медіопасивності та пасивності). Для СПК характерні: 1) невизначеність щодо часу та тісний зв'язок з видовим значенням; 2) відсутність морфологічної диференціації між діючою особою та результатом дії; 3) станова нерозчленованість, тобто поєднання медіопасивності та пасивності в змістовій

інтерпретації конструкцій. На основі аналізу давньогерманських пам'яток стало зрозумілим, що семантика рефлексивних СПК маркована обмеженістю дії суб'єкта, тобто доцентровістю та позначенням стану. Насамперед ідеться про СПК, зокрема, ті, що виражають суб'єктну ангажованість та взаємні конструкції, у другому – про конструкції з дієсловами, що описують афект, моральний чи фізичний стан. Провідна роль належить саме давньоісландській мові, тому що в інших мовах, наприклад, у готській, рефлексивні СПК не є широко вживаними, оскільки в давній період існувала достатньо продуктивна група дієслів IV класу, яка містила значну кількість зворотних сем. У давньосаксонській, давньоанглійській та давньоверхньонімецькій мовах релікти REFLEXIV в основному представлені у двох основних моделях, а саме V + reflexiv PRON (ACC) та V + reflexiv PRON (DAT). Окрім того, характерною ареальною особливістю є модель V + reflexiv PRON + PRTCPL II. У ранні періоди розвитку досліджуваних мов функціують зворотні займенники *ser, sik, sin, sih*. У давньогерманських мовах семантична структура рефлексивних СПК містить широкий діапазон значень, однак її найбільший обсяг зафіксовано у СПК давньоісландської мови.

Схарактеризовано основні рушійні механізми становлення лексико-граматичної КС у давньогерманських мовах. Унаслідок аналізу надлишкових вербалізаторів КС з'ясовано, що в давньогерманських мовах існувала асиметрична опозиція між ACTIV і СПК, які містять семи PASSIV, REFLEXIV, INERTIV. Ці конструкції набували свої граматичні показники становості нерівномірно, що дало змогу засвідчити їх діахронний розвиток у двох мовних ареалах. Готська мова демонструє СПК із семами динамічного PASSIV AUX *wairþan* + PRTCPL II (*jah warþ in jainaim dagam*). Давньоісландська мова мала у своєму арсеналі дієслова з основою на *-sk*, які були ядром СПК із семами зворотності, що мали середньостанове зворотне або пасивне значення та СПК із AUX *verða* + PRTCPL II. У західногерманському мовному ареалі в давньоверхньонімецькій та давньосаксонській мовах зафіксовано значну кількість СПК із AUX *uuerdan* + PRTCPL II та СПК із AUX *sīn/wesan* + PRTCPL II. На противагу в давньоанглійській мові – СПК із AUX *weorþan* + PRTCPL II та СПК із AUX *bēon* + PRTCPL II. З'ясовано, що аналогічні морфо-синтаксичні моделі СПК формувалися під впливом регуляризації та уподібнення до вже існуючих парадигм, що забезпечувало внутрішню когерентність системи КС та вирівнюваність її форм у давньогерманських мовах за *принципом аналогії*.

Обґрунтовано, що морфологічні засоби вираження КС у давньогерманських мовах представлено еволюційним ланцюгом а саме, від праформ *Got. MEDIOPASSIV _____da, _____ida, → Got. VERB IV KLASSE _____nan → Old.English INERTIV → Old.English AUX beon/wisan + PRTCPL II → Old.High. German AUX werden/wesan + PRTCPL II → Old.Saxon AUX uuardan/uuasan + PRTCPL II → Old. Norse verða/vera + PRTCPL II → REFL.VERB _____sk → VERB + mik/sik*. Це засвідчує динаміку граматикалізації наявних питомих ресурсів КС, а саме, від медіопасивних конструкцій до перифрастичних моделей із допоміжними дієсловами *бути/ставати* + PRTCPL II та інших граматичних засобів. Установлено, що *елімінація надлишкових мовних явищ* є важливим чинником систематизації станових конструкцій у давньогерманських мовах. У західногерманському ареалі це

спричинило зникнення медіопасивних конструкцій та їх заміні інертивними конструкціями (із PRTCPL II), моделями *werdan* + PRTCPL II; *sîn/wesan* + PRTCPL II. У готто-скандинавському ареалі наявне збереження рефлексивних дієслів на *-sk*, що конкурували з моделями *verða* + PRTCPL II, а також збереження медіопасиву й форм на *-nan* у готській, основні моделі, на базі яких у подальшому формувався аналітичний пасив. Доведено, що опозиція між АСТІV та іншими становими типами перебуває під *тиском мовної системи*, що сприяє оптимізації парадигм і їхніх надлишкових членів, економії морфологічних засобів та стабільності КС: формам АСТІV протистоять прототиби станових конструкцій, зокрема медіопасивні форми, дієслова із закінченням *-nan*, конструкції з PRTCPL II, рефлексивні конструкції, а також конструкції з АУХ *бути/ставати* + PRTCPL II.

Сформульовано сутність КС як розмитої множини її лексико-граматичних показників. Підхід розмитої множини дає підстави моделювати ці перехідні форми, реліктові та проміжні конструкції, які не вписано у традиційні класифікації і відтворено їхні діахронні зміни. Виявлено, що межі між різними типами конструкцій є розмитими: та ж сама СПК демонструє ознаки як активності, так і середнього або пасивного стану. Це дає змогу дослідити еволюційний поступ КС, оцінити ступінь ареальної диференціації між західногерманським і готто-скандинавським ареалами та засвідчити, як лінгвальні і позалінгвальні чинники сприяли фіксації лексико-граматичних маркерів станових конструкцій. КС постає як багатовимірна система, де взаємодія морфологічних і семантичних компонентів визначає її функціонування в давньогерманських мовах. Для пояснення *ефекту розмитої множини* КС у давньогерманських мовах розроблено універсальну модель на основі апарату розмитої множини: $S = \{(v, \mu A(v), \mu P(v)) | v \in V\}$, де S – множина КС; $\mu A(v)$ – ступінь належності дієслова до АСТІV; $\mu P(v)$ – ступінь належності до пасивних конструкцій. Вирішальним параметром є ступінь перехідності дієслова ($Tr(v)$), що визначає розподіл станів.

Ідентифіковано ядро СПК давньогерманських мов – дієслово стану. Засвідчено, що ядро СПК становить дієслово стану, яке виконує функцію центрального елемента висловлення, і яке вербалізує відношення «агенс – пацієнс». У давньогерманських пам'ятках дієслова стану найчастіше репрезентують емоційно-психічну, екзистенційну та ментальну сфери, формуючи специфічну станову картину світу германських народів IV–XIII ст. Польова структура станової конструкції організована за принципом взаємодії асертивного ядра (центру навколо дієслова стану) та периферії. У давньогерманських мовах найчисленнішими є дієслова фізичного (зовнішнього та внутрішнього) стану, значну групу становлять дієслова емоційно-психічного переживання, ментальні дієслова сприйняття й мислення, а також дієслова екзистенції. Станова подія постає як відкрита смислова одиниця, що має ядро (дієслово з аргументами) та периферію з ретроспективними чи перспективними ситуаціями. У давньогерманських текстах зафіксовано дієслова, що репрезентують емоційні, екзистенційні та ментальні стани, що підтверджує формування КС як системи носіїв різних станових значень у процесуальних відношеннях до суб'єкта. Семантична модель СПК подібна до молекули, що утворена з асертивної частини, власне лексикалізованої ситуації, яка містить елементи, що потрапили в комунікативний фокус мовця (ядро (дієслово)) та його

аргументи; і периферії, що містить суміжні ретроспективні, перспективні або паралельні ситуації.

Установлено константу СПК давньогерманських мов у межах опозиції західногерманського та гото-скандинавського ареалів. Визначено, що константою сучасних германських мов є чітка опозиція *ACTIV* vs *PASSIV*, тоді як для давньогерманських мов (IV–XIII ст.) такою константою виступає асиметрична опозиція активний стан vs. станові пратегорійні конструкції. Подібності та розбіжності лексико-граматичних засобів експлікації КС у західногерманському та гото-скандинавському ареалах зумовлені нерівномірним розвитком первісних парадигм КС. У давньогерманських мовах КС (дієслівного стану: *ACTIV*, *INERTIV*, *MEDIOPASSIV* та *REFLEXIV*) демонструє різні шляхи розвитку, що є константною ознакою, притаманною певному історичному періоду. У західногерманському ареалі (наприклад, у давньоанглійській, давньосаксонській, давньоверхньонімецькій мовах) наявна асиметрія у використанні стану: переважає *ACTIV*, тоді як *MEDIOPASSIV* є спорадичним і опозицію обмежено окремими, недостатньо розвиненими становими формами (первісних СПК). У гото-скандинавському ареалі (готська та давньоісландська мови) ця асиметричність виявлена інакше: збережено релікти *MEDIOPASSIV*, зокрема у зворотних дієслівних конструкціях, але все одно переважає *ACTIV*, а *MEDIOPASSIV* поступово витіснено іншими засобами вербалізації (наприклад, *AUX* + *PRTCPL II* або зворотними конструкціями). У дисертаційному дослідженні константною ознакою КС є асиметричність станової опозиції, якій притаманна регіональна варіативність: у західногерманських мовах – відсутність продуктивного *PASSIV* і *MEDIOPASSIV*, а в гото-скандинавських – їх рудиментарне, але більш стале збереження. У західногерманських мовах поступово формується тенденція до аналітичних конструкцій стану (*wisan/werdan* + *PRTCPL II*), що уможливило розвиток синтаксично оформлених пасивних структур у наступних періодах розвитку германських мов; у гото-скандинавському ареалі зберігаються більш архаїчні синтетичні маркери стану – форми на *-nan* у готській та рефлексивно-медіальні форми на *-sk* у давньоісландській, які демонструють спадковий зв'язок із праіндоевропейськими моделями. Попри формальні розбіжності у морфологічному маркуванні, в обох давньогерманських ареалах зберігається базова тріада станових значень (*ACTIV* – *AUX* + *PRTCPL II*/ *MEDIOPASSIV* – *REFLEXIV*/ *INERTIV*). Це доводить універсальність КС, а виявлені інновації (перші ознаки аналітизму в західногерманських та грамати́калізація зворотних суфіксів у скандинавських) засвідчують різноспрямовані еволюційні шляхи, проте в обох випадках реалізується спільний механізм функційної стабілізації КС. Константа полягає у незмінності функційної опозиції станів, тоді як формальні засоби вираження відзначаються ареальною варіативністю й інноваційними зрушеннями.

Опрацювання значного за обсягом корпусу давньогерманських пам'яток писемності змоделювало типову структуру досліджуваної категорії та її конкретні реалізації у досліджуваних мовах. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів КС та відкриває перспективи для подальших наукових пошуків із застосуванням типологічного аналізу станової парадигми, методів цифрової лінгвістики та створенням електронного корпусу давньогерманських станових конструкцій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Шапочкіна, О. (2022). *Типологія категорії стану в германських мовах*. Київ: ун-т ім. Б. Грінченка. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41874/1/O-Shapochkina_Monography_2022.pdf

Наукові статті категорії А, закордонні видання, проіндексовані в базах проіндексовані у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

2. Shapochkina, Olga V. (2020). Typologie of Inertive Constructions with Participle II: on the Materials of the Old Germanic Languages (6-13 th Centuries). *Alfred Nobel University Journal of Philology*, 19(1), 335–341. <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2020-1-19-34> <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85182756503&origin=recordpage> (*Scopus*)
3. Gaidash, A., Shapochkina, O., Kadubovska, S., & Kishchenko, N. (2022). The Representations of Ageing (Old Age) in German-Language Literature. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 14(4), 180-195. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.4/636> (30%, особистий внесок авторки: окреслено філософську категорію старіння на матеріалі німецьких літературних творів Томаса Манна). Web of Science Core Collection <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000926480100011> (*Web of Science Core Collection*)
4. Shapochkina, O. (Shapochkina, Olga); Kadubovska, S. (Kadubovska, Svitlana); Kishchenko, N. (Kishchenko, Nataliia); Hrom, O. (Hrom, Oksana); Lazurenko, I. (Lazurenko, Irina) (2024). The Ethno-Philosophical Context of Stative Verbs in the Germanic Languages. *Balkanistic Forum*, 33(1), 179–194. <https://doi.org/10.37708/bf.swu.v33i1.14> (30%, особистий внесок авторки: уніфіковано результати дослідження, а саме етно-філософський контекст у класифікації дієслів стану на матеріалах англійської та німецької мов за допомогою порівняльного методу). <https://www.scimagojr.com/journalsearch.php?q=21100464913&tip=sid&clean=0> / <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85206370657&origin=recordpage> (*Scopus Q2 / Web of Science Core Collection*)
5. Shapochkina, O., Mashkina, O., Hrom, O., Kalashnykova, M., Syvyk, O. (2024). Verbalisation of State Gestalt Images on the Materials of Old German Literary Monuments. *Conhecimento & Diversidade*, 16(43), 431–451. <https://doi.org/10.18316/rcd.v16i43.11882> (40%, особистий внесок авторки: здійснено лінгвістичний та компаративний аналіз станових образів-геіштальтів на матеріалі давньогерманських пам'яток «Беовульф», «Пісня про Нібелунгів», «Старша Едда»). <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001366460400020> (*Web of Science Core Collection*)
6. Shapochkina, O., Kovalenko, V., Gaidash, A., Zaichenko, O., Poroshyna, V., & Sazhko, L. (2024). Evolution of the verb state category in Germanic languages: A

Neuroscientific perspective. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 16(3), 386–401. <https://doi.org/10.18662/rrem/16.3/899> (30%, особистий внесок авторки: проаналізовано парадигму категорії стану германських мов у нейролінгвістичній перспективі та виявлено суттєві закономірності еволюції категорії стану мовленнєвого середовища та психологічних умов її розвитку). <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001318544200021> (*Web of Science Core Collection*)

Фахові періодичні видання України категорії Б

7. Шапочкіна, О. (2015). Генеза станових категорій у германських мовах (на матеріалі готської та німецької мов). *Studia Philologica*, 5, 22–26. <https://studiap.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/127>
8. Шапочкіна, О. (2016). Дефініція «стан» у системі філософських категорій *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія, 24 (1), 164–165. <https://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=90>
9. Шапочкіна, О. (2017). Медіальні та альтернативні конструкції готської мови: типологія творення та вживання. *Studia Philologica*, 7, 69–72. <https://studiap.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/183>
10. Шапочкіна, О. (2018). Парадигма категорії стану в давньосаксонській мові *Studia Philologica*, 10, 34–39. <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2018.10.5>
11. Шапочкіна, О. (2018) Репрезентація станових ситуатем на позначення буття у давньогерманських мовах. *Закарпатські філологічні студії*, 5, 120 –124. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/59094>
12. Шапочкіна, О. (2019). Типологія конструкцій активного стану давньогерманських мов різних ареалів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Лінгвістика, 35, 18–23. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/28859>
<https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=2448278>
13. Шапочкіна, О. (2019). Ранжування дієслів стану на позначення сприйняття у давньогерманських мовах. *Львівський філологічний часопис*, 6, 227–231. <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-6-39>
14. Шапочкіна, О. (2019). Модель категорії стану давньогерманських мов як «розмита множина»: категоріальний фокус квалітативності. *Studia philologica*, 13, 49–56. <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2019.13.8>
15. Шапочкіна, О. (2020). Релевантність породжуючих структур речення в парадигмі категорії стану давньогерманських мов. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Германістика та міжкультурна комунікація, 1, 63-69. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-9>
16. Шапочкіна, О. (2020). Семантика предикатних конструкцій на позначення фізичного стану в давньогерманських мовах. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія, 30, 75–84. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2020-30-76-85>
17. Шапочкіна, О. (2020). Категорія стану германських мов під ефектом тиску мовної системи. *Закарпатські філологічні студії*, 14(1), 205–210. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.14-1.38>

18. Шапочкіна, О. (2022). Розвиток категорії стану давньогерманських мов у контексті «перевернутої синхронії». *Міжнародний філологічний часопис*, 13 (2), 24-32. <https://doi.org/10.31548/philolog2022.02.003>
19. Шапочкіна, О. (2022). Типологічні особливості розвитку категорії стану германських мов (на матеріалах німецької, данської, фризської, шведської та ісландської мов). *Академічні студії*. Серія «Гуманітарні науки», 1 (1), 197 -202. <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.30>
20. Шапочкіна, О.В. (2024). Категорія стану давньогерманських мов у контексті елімінації мовних явищ надлишковості. *Folia Philologica*, 8, 99–105, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/8/12>

Фахові періодичні видання зарубіжжя

21. Shapochkina, O. (2017). Distribution of voice precategorical constructions with participle II and copular verbs «to be» / «to become» in the Old Germanic languages. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 37(137), 51–55. [elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23602/1/O_Shapochkina_Philologie_V%20\(37\)_137_2017.pdf](http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23602/1/O_Shapochkina_Philologie_V%20(37)_137_2017.pdf)
22. Shapochkina, O. (2017). Semantics of Voice Constructions with Verbs of Class IV in the ancient Germanic Languages. *The European Journal of Humanities and Social Sciences*, 4, 10–12. https://ppublishing.org/media/uploads/journals/journal/Literature_4_2017.pdf

Тези доповідей на наукових конференціях

23. Шапочкіна, О. В. (2016, 16–17 грудня). Проблема частиномовного статусу та актуалізація концепту «категорія стану» у германських мовах. *Чинники розвитку філологічних наук у XXI столітті* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (с. 135–141). Херсон. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23611/>
24. Шапочкіна, О. В. (2016, 18–19 березня). Актипасивні станові співвідношення у давньогерманських мовах: функційно-синтаксичний аспект. *Сучасна філологія: теорія і практика*: матеріали II Міжнар. науково-практ. конф. (с. 96–100). Херсон. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/15992/>
25. Шапочкіна, О. (2016). Типологія категорії стану германських мов у сучасних граматичних студіях. *Молодий вчений*, 10 (37), 208–211. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/15990/1/O_Shapochkina_MV%2010_37_IF.pdf
26. Шапочкіна, О. В. (2017, 10-11 лютого). Еволюція категорії стану давньоанглійської мови. *Мова та література у полікультурному просторі*: матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (с. 153–156). Львів. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23609/>
27. Шапочкіна, О. В. (2017, 28-29 квітня). Зрушення у парадигмі категорії стану давньоверхньонімецької мови. *Гуманітарні, природничі і точні науки як фундамент суспільного розвитку*: матеріали IV Всеукр. науково-практ. конф.(с. 69–73). Харків. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23604/>
28. Шапочкіна, О. В.(2018, 20–21 July). Дефініційна характеристика дієслів стану у давньогерманських мовах. *Key Issues of Education and Sciences: Development*

- Prospects for Ukraine and Poland*, (с. 187–191). Stalowa Wola, Poland. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24362/>
29. Шапочкіна, О. (2018). Репрезентація дієслів емоційно-психічного стану у давньогерманських мовах. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузів. зб. наук. праць молодих вчених*, 20 (3), 88–93. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/20.167517>
 30. Шапочкіна, О. В. (2019, 15–16 лютого). Особливості розвитку конструкцій активного стану давньоісландської мови. *Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем: матеріали Міжнар. науково-практ. конф.* (с.68–72). Запоріжжя. <https://eportfolio.kubg.edu.ua/teacher/235>
 31. Шапочкіна, О. (2019). Синтаксичні моделі протокатегорійних конструкцій реверсивного стану у давньогерманських мовах. *Молодий Вчений*, 11(75), 191–194. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-41>
 32. Шапочкіна, О. (2019). Способи вживання ментальних дієслів стану у семантичній структурі висловлювання. *Актуальні питання гуманітарних наук* 23(3), 52–57. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/23.166371>
 33. Шапочкіна, О. (2022, 20 лютого). Типологія категорії стану сучасної англійської мови. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects, Proceedings of IX International Scientific and Practical Conference* (с.357–362). Berlin, Germany. <https://sci-conf.com.ua>
 34. Шапочкіна, О. (2022, 21 лютого). Категорія стану в контексті умов формування давньогерманських етносів. *Science, trends and perspectives of development. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference.*, Hungary. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2022/02/SCIENCE-TRENDS-AND-PERSPECTIVES-OF-DEVELOPMENT.pdf>

АНОТАЦІЯ

Шапочкіна О.В. Типологія категорії стану у давньогерманських мовах (IV–XIII ст.) . – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Одеський національний університет імені І.І.Мечникова.

Дисертацію присвячено становленню лексико-граматичної категорії стану в давньогерманських мовах IV–XIII ст., а саме: окреслено динаміку розвитку категорії стану; ідентифіковано граматичні, семантичні й лексико-граматичні показники категорії стану в готській, давньоанглійській, давньосаксонській, давньовірхньонімецькій і давньоісландській мовах; виявлено закономірності становлення категорії стану у діхронному вимірі (IV–XIII ст.) та реконструйовано станові протокатегорійні конструкції з урахуванням їхнього ареального поширення і структурно-семантичної варіативності. У дисертації визначено основні підходи до інтерпретації категорії стану в сучасному мовознавстві; виявлено джерела її формування в дописемний та ранньописемний періоди; окреслено морфологічні маркери стану та морфо-синтаксичні конструкції в давньогерманських мовах;

реконструйовано первісні станові пракатегорійні конструкції та встановлено їхню семантичну структуру; досліджено динаміку розвитку від прагерманських форм до оформлених структур IV–XIII ст.; виявлено подібності та розбіжності між західногерманським і гото-скандинавським ареалами; встановлено константу категорії стану та визначено перспективи її подальшого розвитку. У межах дослідження схарактеризовано основні станові різновиди, зокрема пасив, медіопасив, рефлексив та інертив, і простежено їхню взаємодію в системі категорії стану.

Для забезпечення достовірності отриманих результатів і висновків у роботі застосовано загальнонаукові і лінгвістичні методи. Особливу увагу приділено застосуванню теорії «розмитої множини» як інструменту для моделювання семантичних переходів між різними формами стану. Такий підхід уможливив кількісно представити перехідні морфо-синтаксичні конструкції, які в традиційних граматиках залишилися поза увагою. У підсумку категорія стану в давньогерманських мовах постає як багатовимірне явище, що експлікує морфологію КС у структурно-семантичних параметрах. Її розвиток визначено як внутрішньомовними чинниками (аналогія, реінтерпретація, тиск системи), так і зовнішніми (контакти мов, культурні перетворення, зміни у мовній картині світу давніх германців). Асиметричну опозицію активу та станових конструкцій, виявлену у двох ареалах, розглянуто як константу, що формує основу подальшого розвитку системи стану в сучасних германських мовах.

Ключові слова: *асиметрична опозиція категорії стану, давньоанглійська мова, давньоверхньонімецька мова, давньогерманські мови, давньоісландська мова, готська мова, інертив, категорія стану, константа, медіопасив, морфо-синтаксичні конструкції, пасив, рефлексив, станові пракатегорійні конструкції, «розмита множина».*

SUMMARY

O.V. Shapochkina. Typology of the category of state in Old Germanic languages (4th-13th centuries) – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology. Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Odesa Ilya Mechnikov National University, Odesa, 2026.

The dissertation is devoted to a systematic study of the formation of the lexico-grammatical category of voice in Old Germanic languages of the 4th–13th centuries. In contemporary Germanic linguistics, the nature of the category of voice remains a matter of debate. The diversity of approaches, the absence of a unified interpretive model, and numerous gaps in the historical description of ancient grammatical systems determine the relevance of this study. The category is treated as a lexico-grammatical and semantic phenomenon undergoing formation at the interface of morphological and semantic processes, driven by both internal mechanisms of language development and external cultural and historical factors.

The category of voice in Old Germanic languages has not yet received systematic treatment in comparative-historical studies. Previous research has predominantly focused on individual linguistic facts without adequate typological classification or quantitative

assessment. The mechanisms of transition between active, mediopassive, inertive, reflexive, and incipient passive forms remain insufficiently studied, as does the differentiation of categorical markers between the West Germanic and Gotho-Scandinavian areas. The dissertation outlines the formation and development of the category of voice in Old Germanic languages. It identifies its grammatical, semantic, and lexico-grammatical markers in Gothic, Old English, Old Saxon, Old High German, and Old Icelandic; determines patterns of its diachronic development in the 4th–13th centuries; and reconstructs prototypes of proto-categorical voice constructions with due regard to their areal distribution and structural-semantic variation. Furthermore, the study uncovers the sources of voice formation in the pre-literate and early written periods, reconstructs initial proto-categorical voice constructions along with their semantic structure, traces their evolution from Proto-Germanic, identifies structural similarities and differences between the two linguistic areas, defines the core invariants of the category of voice, and outlines prospects for its further development.

The study employs comparative-historical and typological analysis, linguistic reconstruction, and elements of a structural-semantic approach. Particular attention is dedicated to fuzzy sets as a means of modeling semantic transitions between voice forms and quantifying transitional morpho-syntactic constructions that escape traditional discrete descriptions. The typological lexico-grammatical markers identified include affixes – notably the suffix *-sk* in Old Icelandic – analytical constructions (AUX + PTCP II), morphological markers such as personal endings and specific conjugational forms, and morpho-syntactic constructions involving reflexive pronouns. Ultimately, a gradual transition from synthetic to analytical structures demonstrates the long-term evolution of the Germanic grammatical system. Two distinct areal development strategies are distinguished. In the Gotho-Scandinavian area, reflexive forms featuring *-sk* and constructions with the auxiliary *verða* played a pivotal role. Conversely, in the West Germanic area, passive structures based on *werdan* + PTCP II developed, followed by the functional specialization of *sīn/wesan* constructions to express the resultative passive. In both areas, the opposition between active forms and proto-categorical voice constructions was preserved as a constant feature of the system. Quantitative data reveal that active forms constituted the core of the system, whereas mediopassive, inertive and reflexive constructions developed unevenly and in an areally differentiated manner.

Overall, the category of voice in Old Germanic languages emerges as a multidimensional phenomenon combining morphological and structural-semantic parameters. Its development was driven by internal linguistic factors – including analogy, reanalysis, and systemic pressure – and external factors, such as language contact, cultural transformations, and the worldview of the ancient Germanic peoples. The asymmetrical opposition of the category of voice between active forms and proto-categorical voice constructions, identified in both areas, is regarded as a stable characteristic – a constant – that underlies the subsequent evolution of the voice system into Modern Germanic languages. The empirical base of the research comprises written records dating from the 4th to the 13th centuries: the *Codex Argenteus* (Gothic), *Beowulf* and the *Anglo-Saxon Chronicle* (Old English), the *Heliand* (Old Saxon), Old High German texts, including the *Muspilli* and *Georgslied*, and Old Icelandic sagas and poetic texts (*Poetic Edda*), among

others. This broad corpus ensures the empirical representativeness of the data and enables rigorous comparative analysis across distinct linguistic areas.

The scientific novelty of the research lies in the development of a genetic-typological framework for the formation of the category of voice in Old Germanic languages as a unified syncretic structural-semantic system characterized by varying degrees of grammaticalization. For the first time, the category of voice is modeled as a fuzzy sets phenomenon, formally representing the gradual nature of voice membership and the transitional zones between active, mediopassive, reflexive, and resultative meanings that cannot be accommodated within a discrete active versus passive dichotomy. The working term "proto-categorical voice construction" is introduced and theoretically substantiated to designate transitional verbal structures that realize voice meanings but have not yet reached a sufficient degree of grammaticalization and functional specialization to qualify as fully grammatical forms. This framework describes such historical structures as a transitional link between the lexico-semantic, derivational, syntactic, and grammatical levels. All the Old Germanic languages examined represent a single syncretic stage in the formation of the category of voice; their differences reflect not distinct chronological stages, but rather varying degrees of structural organization, grammaticalization, and functional specialization of their respective morpho-syntactic constructions.

The theoretical significance of the research lies in its contribution to comparative-historical and typological linguistics, the theory of linguistic universals, models of grammatical change, and the understanding of the interaction between internal and external factors in language evolution. The findings deepen our understanding of grammaticalization, reanalysis, and the elimination of redundant elements in ancient language systems, providing a robust foundation for further cross-linguistic research in Germanic studies. The practical significance stems from the applicability of the results to higher education, particularly in lecture courses and practical seminars on the History of the German Language, Theoretical Grammar, Germanic Linguistics, and Historical Linguistics, as well as in the compilation of academic works, textbooks, and teaching manuals on Germanic historical morphology. The results also refine the description of the sources and mechanisms of voice formation, providing a comparative basis for studying the interaction of morphological, semantic, and syntactic processes. Furthermore, implementing these findings will contribute to the design of modern educational resources focusing on historical grammar and the theory of language development.

Prospects for further research involve the continued use of corpus-based, mathematical, and statistical methods to model the functional-semantic and syntactic parameters of voice constructions, alongside expanding the empirical scope to include additional ancient and modern Germanic languages.

Key words: *asymmetrical opposition of the category of voice, category of voice, constant, fuzzy sets, Gothic, inertive, mediopassive, morpho-syntactic constructions, Old English, Old Germanic languages, Old High German, Old Icelandic, passive, reflexive, proto-categorical voice constructions.*